

**Procedure
i transparentnost
medicinskog
vještačenja
zdravstvenog
stanja pacijenata
u BiH**

SADRŽAJ

UVOD: O ISTRAŽIVANJU- CILJ ISTRAŽIVANJA	3-4
METODOLOGIJA	5-9
PRAVNI OKVIR	9-11
REZULTATI ANALIZE / ISTRAŽIVANJA NA NIVOU ENTITETA U BIH	12
FEDERACIJA BIH	12-26
ANALIZA ODGOVORA IZ INSTITUCIJA U FEDERACIJI BIH	27-32
REPUBLIKA SRPSKA	33-39
ANALIZA ODGOVORA IZ INSTITUCIJA U REPUBLICI SRPSKOJ	39-41
ANKETIRANJE GRAĐANA U BIH	42-50
ANALIZA ODGOVORA GRAĐANA I PACIJENATA	51-52
ZAKLJUČCI ANALIZE	53-54
PREPORUKE	54-56
LITERATURA	57

UVOD

O ISTRAŽIVANJU - CILJ ISTRAŽIVANJA

Poslove medicinskog vještačenja u FBiH obavlja Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja (IMVZ), a u Republici Srpskoj je Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske nadležan za ova pitanja prema Uredbi o medicinskom vještačenju i penzijsko invalidskom osiguranju.

IMVZ je jedina ustanova u BiH koja ima isključivu nadležnost za sve vrste medicinskog vještačenja kao i mogućnost da odredi vrstu teških bolesti i stepen oštećenja organizma s ciljem rješavanja slučajeva invalidnosti rada druge kategorije. Institut ima odjeljenja za prvostepeni postupak medicinskog vještačenja u: Bihaću, Mostaru, Sarajevu, Tuzli, Zenici, Travniku, Ljubuškom i Livnu. Institut ima odjeljenje za drugostepeni postupak medicinskog vještačenja u Sarajevu, Mostaru, Tuzli i Bihaću. Sjedište Instituta je u Sarajevu. Na Pravila rada Instituta saglasnost daje Vlada Federacije Bosne i Hercegovine na prijedlog Instituta.

Uloga ovih institucija je vještačenje kojim se ocjenjuje definitivno stanje organizma zbog ostvarivanja prava u skladu sa zakonom iz oblasti: Penzijskog i invalidskog osiguranja; socijalne zaštite, dječije i invalidske zaštite; zaštite civilnih žrtava rata; boračko-invalidske zaštite; odbrane, poslove medicinskog vještačenja na zahtjev suda, drugih ustanova i organa; poslove medicinskog vještačenja na zahtjev fizičkih i pravnih osoba.

Analiza procedura i transparentnost tokom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja u pogledu stepena invalidnosti, potrebe za tuđom njegom i pomoći je tema koja nije dovoljno jasna široj javnosti, ali je prema svjedočenjima pacijenata, potencijalno izuzetno koruptivna i nepravedna prema pacijentima, u oba entiteta u BiH.

Koliko ova tema obiluje nedostatkom transparentnosti, svjedoči i slučaj kada je Transparency International BiH 04.09.2020. od Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja FBiH tražio informacije o upravljačkim strukturama, broju zaposlenih i iznosu budžeta, a rješenjem drugostepenog organa Instituta od 30.09.2020. odbijena je žalba TI BiH-a, prethodno izjavljena zbog djelimičnog dostavljanja traženih informacija. TI BiH je tužbom od 13.10.2020. pokrenuo upravni spor pred Kantonalnim sudom u Sarajevu, koji je presudom od 22.06.2022. tužbu uvažio, čime je utvrdio povredu člana 9. ZoSPI FBiH.

Kako više godina pišu mediji, u registru boraca Federacije BiH nalaze se ratni vojni invalidi koji primaju naknade na osnovu sumnjivih dijagnoza, a ljekarske komisije nisu tražile njihove nove preglede kako bi utvrdile stvarno zdravstveno stanje. Osim ove populacije, na diskriminaciju, neregularnosti i korupciju tokom procjene zdravstvenog stanja žale se mnogi građani među kojima su civilne osobe sa invaliditetom, djeca sa invaliditetom, teški bolesnici koji ne mogu da

ostvare pravo na tuđu njegu, penziju, socijalna primanja i drugi. Poznato je da su određena ministarstva pod pritiskom javnosti bila primorana da izvrše reviziju primaoca invalidnina, penzija i tuđe pomoći. Ministarstvo za pitanja boraca i invalida u FBiH koje je na reviziju potrošilo više od 21 milion maraka, ipak nije otkrilo sve lažne ratne vojne invalide, piše CIN i dodaje da je od početka revizije najmanje 150 osoba osuđeno zbog nezakonitosti pri ostvarivanju prava boračko-invalidske zaštite, a među osuđenima još nema ljekara koji su izdavali lažne nalaze.

Osobe s invaliditetom svakodnevno se diskriminiraju po više osnova, a naročito na osnovu porijekla invalidnosti i teritorijalne pripadnosti, jer zbog neusklađenosti zakona na nivou cijele BiH, ne ostvaruju jednaka prava. Razlika se ogleda prvenstveno u iznosu novčanih primanja za neratne osobe s invaliditetom u odnosu na ratne vojne invalide u oba entiteta u BiH.

Podsjećamo i da je Bosna i Hercegovina ratificiranjem međunarodnih konvencija i standarda, koji su sastavni dio Ustava BiH, preuzela različite obaveze koje uglavnom ne poštuje.

Osobe s invaliditetom u BiH se još uvijek nalaze u izuzetno teškom položaju, bez obzira na to što su do sada organi vlasti na svim nivoima preduzimali određene aktivnosti s navodnim ciljem poboljšanja kvaliteta života ove kategorije građana. Iako su sredstva u budžetima koja su namijenjena za finansiranje svih vidova naknada osobama s invaliditetom u BiH značajna, ispostavlja se da ona ipak nisu dovoljna ili se ne raspoređuju pravilno.

Istraživali smo i analizirali i druge dostupne informacije, kako bismo javnosti približiti odgovore na pitanja o transparentnosti i sastavu rada komisija koje vrše procjenu zdravstvenog stanja, procedurama, kriterijima procjene zdravstvenog stanja pacijenata, ko vrši monitoring nad radom komisija, ko je nadležan za rad instituta za medicinsko vještačenje, kako se finansiraju instituti, koliko košta procjena zdravstvenog stanja i da li se novac vraća pacijentu, koliko novca se prikupi od uplate zahtjeva za procjenu, gdje se taj novac dalje uplaćuje, koliko košta žalba i vještačenje prvostepene i drugostepene komisije, da li dolazi do diskriminacije ili korupcije prilikom vještačenja i po kojem osnovu, koliko je osoba odbijeno vještačenjem a koliko je priznatih nalaza vještačenja u 2022. godini i za koje dijagnoze.

UG Stop mobbing je u saradnji sa mrežom udruženja i građana sa područja cijele Bosne i Hercegovine (MAAC mreža), realiziralo ovo istraživanje. Mrežu MAAC čine: UG Stop mobbing, Udruženje "Kap" Sarajevo, "Centar za razvoj civilnog društva" BiH Doboj, "Samostalni sindikat STD" Banja Luka i Novi Grad (Zlatko Marin), Udruženje "Don" Prijedor, Udruženje "Ruka ruci" Bihać, UG djece i mladih oboljelih od šećerne bolesti u Zeničko-dobojskom kantonu, prijavitelj korupcije Emir Mešić (Tuzla).

Cilj istraživanja je da se ohrabre građani da javno govore o problemima korupcije u zdravstvu kroz konkretne primjere, da se upozori na nepravilnostima, da se insistira na odgovornosti nadležnih institucija i pojedinaca u ustanovama širom Bosne i Hercegovine.

METODOLOGIJA

METODE RADA, UZORAK, OBRADA PODATAKA, ANKETNA PITANJA

Za provedbu "Analize procedura i transparentnosti tokom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja pacijenata u BiH" korištena je dole opisana metodologija i aktivnosti koje su prethodile dobijanju podataka koji se iznose u ovom dokumentu.

Glavna metoda istraživanja je metoda anketiranja - prikupljanje podataka pisanim putem koristeći se unaprijed definisanim anketnim upitnikom. Riječ je o tzv. otvorenim anketnim pitanjima koja se odnose na iznošenje informacija u narativnom obliku. U istraživanju su korištene kvantitativne istraživačke strategije (korištenjem upitnika s numerički ocijenjenim stavkama), kvalitativne istraživačke strategije (korištenje otvorenih pitanja) odnosno obje strategije (tj. mješovite metode). Da bi se došlo do određenih zaključaka o ispitivanoj pojavi, dobijeni podaci su statistički obrađeni. U statističkoj obradi se koriste metoda deskripcije gdje u narativnom obliku opisujemo prezentovane numeričke informacije.

Informacije su tražene od relevantnih institucija na svim nivoima u Bosni i Hercegovini, a takođe su prikupljane i od pojedinaca-pacijenata i članova udruženja koja okupljaju osobe sa invaliditetom.

Svi prikupljeni odgovori su analizirani u narativnoj formi uz kombinaciju grafikona, izvještaja iz medija, sa internetskih stranica institucija, sve s ciljem da se stekne šira, jasnija i sveobuhvatnija slika o ovoj tematici.

Anketiranje se provodilo u periodu septembar- decembar 2023. godine.

Pitanja čiji su odgovori korišteni za potrebe analize

U istraživanju su korištena pitanja prilagođena zakonima i ingerencijama institucija u Republici Srpskoj i Federaciji BiH od nadležnih institucija na svim nivoima, na osnovu ZoSPI:

- Ko finansira institute i fondove za medicinsko vještačenje i ko je nadležan za njihov rad?
- Kakva je shema upravljačkih struktura i koji je broj zaposlenih u Vašoj instituciji?
- Koliko se godišnje izdvaja sredstava za rad ove institucije?
- Koliko košta procjena zdravstvenog stanja i da li se novac vraća pacijentu?
- Koliko novca se prikupi od uplate zahtjeva za procjenu zdravstvenog stanja?
- Gdje se taj novac dalje uplaćuje- rashoduje?
- Na osnovu kojeg modela se vrši procjena zdravstvenog stanja (socijalni, medicinski)?
- Ko vrši monitoring nad radom i transparentnošću rada komisija?
- Kakve antikorupcijske mjere se provode u navedenim institucijama?
- Koliko košta žalba i vještačenje prvostepene, a koliko drugostepene komisije?

- Da li se pacijenti žale da dolazi do diskriminacije ili korupcije prilikom vještačenja i po kojem osnovu?
- Koliko žalbi pacijenata ste dobili na osnovu izvršenih procjena i na šta se žalbe odnose?
- . Koliko je priznatih nalaza vještačenja u 2022. godini i za koje dijagnoze?
- Za koje potrebe pacijenti najčešće traže procjenu zdravstvenog stanja?
- Da li su u Vašoj ustanovi u proteklih 10 godina pokrenuti disciplinski, prekršajni ili krivični postupci protiv uposlenika, a vezano za aktivnosti procjene zdravstvenog stanja pacijenata? Ako jesu, kada i koliko osoba je u pitanju i zbog čega?

Uzorak u anketnom upitniku:

Institucije iz Federacije BiH kojima smo se obratili za popunjavanje upitnika i podršku ovoj analizi i rezultati njihove saradnje:

- **Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u FBiH** - dobijen je odgovor na upitnik.
- **Vlada Federacije Bosne i Hercegovine** nije dostavila odgovore na dostavljena pitanja.

Ministarstva rada, socijalne politike i zdravstva iz kojih jesmo dobili odgovor na upitnik:

- Federalno ministarstvo rada i socijalne politike
- Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNK/Ž

Ministarstva rada, socijalne politike i zdravstva iz kojih nismo dobili odgovor na upitnik:

- Kantonalno ministarstvo za socijalnu politiku, zdravstvo, raseljena lica i izbjeglice
- Ministarstva, rada, zdravstva, socijalne skrbi i prognanih, Livanjski kanton
- Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Županije Zapadnohercegovačke
- Ministarstvo zdravstva i socijalne politike SBK

Ministarstva za pitanja boraca iz kojih jesmo dobili odgovor

- Ministarstvo za pitanja boraca Hercegovačko-neretvanskog kantona

Ministarstva za pitanja boraca iz kojih nismo dobili odgovor

- Federalno ministarstvo za pitanja boraca/branitelja i invalida odbrambeno-oslobodilačkog/domovinskog rata
- Ministarstvo za boračka pitanja Kantona Sarajevo
- Ministarstvo branitelja Županije Posavske
- Ministarstvo za boračka pitanja Zeničko-dobojskog kantona
- Ministarstvo za boračka pitanja Tuzlanskog kantona

Domovi zdravlja koji jesu dostavili odgovore

- Dom Zdravlja Kiseljak
- Dom zdravlja Zenica
- Dom zdravlja Tomislavgrad
- Dom zdravlja Travnik
- Dom zdravlja Vitez

Domovi zdravlja koji nisu dostavili odgovore na upitnik:

- Dom zdravlja Kantona Sarajevo
- Dom zdravlja Široki brijeg

- Dom zdravlja Tuzla
- Dom zdravlja Mostar
- Dom zdravlja Cazin

Općine koje jesu dostavile odgovore na upitnik:

- Općina Ključ i općinski Centra za socijalni rad Ključ
- Općina Kakanj
- Općina Vitez
- Općina Novo Sarajevo
- Općina Ilidža

Općine koje nisu dostavile odgovor

- Općina Novi Grad, Sarajevo

Tužilaštva koja jesu odgovorila na upitnik:

- Kantonalno tužilaštvo Bosansko-podrinjskog kantona
- Kantonalno tužilaštvo SBK
- Kantonalno tužilaštvo Livno, Kanton 10
- Kantonalno/županijsko tužiteljstvo Zapadnohercegovačkog kantona/ županije

Tužilaštva koja nisu dostavila odgovor na upitnik:

- Kantonalno tužilaštvo Posavskog kantona
- Kantonalno tužilaštvo Hercegovačko-neretvanskog kantona/županije

Tužilaštva koja nisu mogla naći podatke u svojim pretragama jer "nisu imale dovoljno ulaznih informacija":

- Kantonalno tužilaštvo Tuzlanskog kantona Tuzla
- Kantonalno tužilaštvo USK, Bihać
- Tužilaštvo Kantona Sarajevo
- Kantonalno tužilaštvo Zeničko-dobojskog kantona

Institucije iz Republike Srpske kojima smo se obratili za popunjavanje upitnika i podršku ovoj analizi i rezultati njihove saradnje:

- Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje RS je djelimično odgovorio na upitnik.

Domovi zdravlja koji jesu dostavili odgovore na upitnik:

- Dom zdravlja Bijeljina
- Dom zdravlja Trebinje
- Dom zdravlja Prijedor
- Dom zdravlja Rogatica
- Dom zdravlja Ugljevik
- Dom zdravlja Novi Grad
- Dom zdravlja Doboj

Domovi zdravlja koji nisu dostavili odgovore na upitnik:

- Dom zdravlja Gacko
- Dom zdravlja Berkovići
- Dom zdravlja Pale
- Dom zdravlja Nevesinje

- Dom zdravlja Višegrad
- Dom zdravlja Prnjavor

Centri za socijalni rad koji jesu dostavili odgovore na upitnik:

- Centar za socijalni rad Trebinje

Tužilaštva koja jesu odgovorila na upitnik:

- Okružno javno tužilaštvo Doboj navodi da "evidentiraju krivične prijave prema imenu i prezimenu prijavljenog lica, odnosno nazivu pravnog lica, te prema nazivu i članu prijavljenog krivičnog djela koje je propisano Krivičnim zakonima Republike Srpske", te da nisu u mogućnosti izvršiti pretrage kroz službene dokaze prema upućenom zahtjevu za traženi vremenski period.

Tužilaštva koja nisu odgovorila na upitnik:

- Upitnici su poslani na adrese četiri tužilaštva u Republici Srpskoj - Doboj, Trebinje, Banja Luka i Istočno Sarajevo i ni iz jednog nismo dobili odgovore na pitanja.

Nisu dobijeni odgovori iz institucija:

- Vlada RS
- Ministarstvo rada i socijalne politike Republike Srpske
- Ministarstvo za boračka pitanja Republike Srpske
- Institut za javno zdravstvo Republike Srpske
- Fond zdravstvenog osiguranja Republike Srpske

Nisu dobijeni odgovori iz opština

- Trebinje
- Nevesinje
- Bileća

Obrada podataka

Ovim istraživanjem kojeg su proveli udruženja i pojedinci, članice neformalne mreže MAAC, obuhvaćeno je i 420 ispitanika iz BiH, pacijenata i članova udruženja osoba sa invaliditetom (na terenu i online) čiji su odgovori uvršteni u analizu.

Geografska pokrivenost istraživanja u BiH: 41 lokalna zajednica (Sarajevo, Zenica, Trebinje, Doboj, Ljubinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Berkovići, Novi Grad, Prijedor, Kozarska Dubica, Banja Luka, Tuzla, Jajce, Velika Kladaša, Mostar, Doboj, Bugojno, Odžak, Donji Vakuf, Bihać, Visoko, Maglaj, Vareš, Stolac, Živinice, Ljubuški, Grude, Livno, Bužim, Bosanska Krupa, Srebrenik, Konjic, Fojnica, Kakanj, Bijeljina, Zavidovići, Gračanica, Goražde, Ključ).

Zbog raznovrsnosti ciljne grupe projekta analiza je provedena tako da obuhvati sve kategorije zastupljene u ovom procesu, kako bi podaci mogli biti ukršteni.

Ispitanici su podijeljeni u grupe- javne institucije, te pacijenti i članovi udruženja OSI. Kvantitativnim istraživanjem je obuhvaćen ukupno 420 ispitanika pacijenata i članova

udruženja osoba sa invaliditetom (na terenu i online) i 30 institucija u BiH (21 institucija u FBiH i 9 institucija u RS koje su odgovorile na pitanja).

Dodatne napomene:

- Tokom cjelokupnog trajanja ovog projekta, građanima i pacijentima je pružena savjetodavna pravna podrška putem e-maila, telefona ili lično, kako da postupe u smislu insistiranja na poštivanju ZoSPI.

- Ovu temu smo dokumentovali i video ispovijestima pacijenta u oba bh. entiteta kao svjedočenja o mogućoj korupciji tokom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja i procjene invaliditeta.

PRAVNI OKVIR

Zaštita osoba s invaliditetom je jedan od najosjetljivijih i najspecifičnijih elemenata društveno-razvojne, ekonomske i prije svega socijalne politike uopšte. Danas se položaj osoba s invaliditetom mora posmatrati prije svega kao pitanje ljudskih prava. Invalidnost je složen društveni fenomen koji praktično zadire u sve oblasti savremenog života i iziskuje multisektorski pristup i saradnju različitih organa vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba s invaliditetom i njihovih organizacija.

Položaj osoba s invaliditetom u našoj zemlji uređen je brojnim zakonskim i podzakonskim aktima, te se tako odredbe vezane za prava osoba s invaliditetom susreću u svim važnijim zakonima. Pored propisa usvojenih od strane oba bh. entiteta i kantona, položaj osoba s invaliditetom uređen je i međunarodnim konvencijama koje je naša zemlja ratifikovala, čime su one postale dio unutrašnjeg prava ili unutrašnjih pozitivnih propisa i kao takve se mogu neposredno primjenjivati.

Nadležni resori i institucije

Federacija BiH

Za oblast socijalne zaštite osoba s tzv. neratnim invaliditetom i civilnih žrtava rata nadležni su Federalno ministarstvo rada i socijalne politike i kantonalna ministarstva rada i socijalne politike, centri za socijalni rad i općinske službe socijalne zaštite, a za oblast zaštite ratnih vojnih invalida i porodica poginulih boraca nadležni su Federalno ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata i kantonalna ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata.

U skladu s trenutno važećim propisima, ocjena- **medicinsko vještačenje u pogledu radne sposobnosti**, sposobnosti za obavljanje privredne djelatnosti, sposobnosti za privređivanje, ocjena sposobnosti za privređivanje ili sposobnosti za samostalan život i rad ocjena fizičke onesposobljenosti kod povreda na radu itd., radi ostvarivanja prava iz oblasti MIO/PIO donosi se na osnovu Zakona o penzijskom/ mirovinskom i invalidskom osiguranju.

Ocjena-medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u pogledu stepena invalidnosti, potrebe za tuđom njegom i pomoći kao i ortopedskim dodatkom **tzv. „civilni invaliditet“** za ostvarivanja prava iz Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji s djecom vrši se na osnovu Liste invaliditeta.

U skladu s trenutno važećim propisima, ocjena - medicinsko vještačenje u pogledu stepena invalidnosti, potrebe za tuđom njegom i pomoći kao i ortopedskim dodatkom za ostvarivanja **prava civilnih žrtva rata** vrši se na osnovu Pravilnika o ocjenjivanju oštećenja organizma civilnih žrtava rata i nesposobnosti za privređivanje članova porodice civilnih žrtava rata u postupku ostvarivanja prava po zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom i u skladu sa Pravilnikom o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta.

Prema trenutno važećim propisima, ocjena – medicinsko vještačenje u pogledu **stepena invalidnosti, potrebe za tuđom njegom i pomoći kao i ortopedskim dodatkom za RVI i kod prava članova porodica RVI**, vrši se na osnovu Zakona o pravima branilaca i članova njihovih porodica, Zakon o provođenju kontrole zakonitosti korištenja prava iz oblasti boračko/braniteljske i invalidske zaštite, Pravilnik o radu ljeekarskih komisija po Zakonu o pravima branilaca i članova njihovih porodica s Listom invaliditeta, Pravilnik o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta, Pravilnika o dodatku za njegu i pomoć od drugog lica vojnih invalida, Pravilnika o ortopedskom dodatku vojnih invalida.

Republika Srpska

Organi vještačenja Fonda PIO Republike Srpske (Organ vještačenja u prvom stepenu, Organ vještačenja u drugom stepenu (po žalbi) i Organ za reviziju nalaza, ocjene i mišljenja postupak ocjene radne sposobnosti osiguranika vrše u svrhu utvrđivanja radne sposobnosti osiguranika, po zahtjevu osiguranika ili zahtjevu poslodavca za ocjenu radne sposobnosti u svrhu odlučivanja o pravu na invalidsku penziju.

Vještačenje u prvom stepenu i vještačenje u drugom stepenu obavlja vještak pojedinac. Reviziju nalaza ocjene i mišljenja obavljaju dva vještaka organa za reviziju. Vještaci su doktori medicine specijalisti iz različitih grana, sa najmanje pet godina radnog iskustva u svojoj specijalnosti i sa licencom Komore doktora medicine. Vještake u radni odnos prima direktor

Fonda PIO nakon provedenog postupka javne konkurencije i pribavljanja saglasnosti ministra za oblast PIO i uz prethodno pribavljeno mišljenje ministra nadležnog za zdravstvenu zaštitu.

Nadzor nad radom ljekara vještaka vrši nadležni Sektor za ostvarivanje prava (Organ vještačenja u prvom stepenu), Kabinet direktora u čijem organizacionom dijelu su organ vještačenja u drugom stepenu i organ za reviziju. Unutrašnji nadzor nad radom Fonda time i organa vještačenja vrši resorno Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite i upravna inspekcija.

Postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti ne pokreće se na zahtjev doktora porodične medicine. Doktor porodične medicine popunjava obrazac P-2 (izvještaj doktora porodične medicine o zdravstvenom stanju podnosioca zahtjeva) sa kompletnom medicinskom dokumentacijom koja je sadržana u listi obavezne medicinske dokumentacije za vještačenje i verifikaciju dijagnoza (Član 30-34 Uredbe o medicinskom vještačenju u penzijskom i invalidskom osiguranju).

Međunarodne konvencije

Najznačajniji dokument međunarodnog javnog prava je Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, prvi instrument o ljudskim pravima koji su Ujedinjene nacije usvojile u novom mileniju. BiH je preuzela obaveza izvještavanje Komiteta UN-a o primjeni i postignutom napretku u pojedinim oblastima, među kojima je socijalna i zdravstvena zaštita građana.

Tako je Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava (ESKP) apelirao na državu BiH da osigura pravedniju dodjelu postojećih sredstava za socijalnu zaštitu, posebno civilnih žrtava rata, s ciljem smanjenja proturječnosti između budžeta za civilne i vojne žrtve rata. Komitet je također potakao državu da promovira usvajanje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodica s djecom, koji je predviđao transfer budžeta za socijalnu zaštitu civilnih žrtava rata i osobe s invaliditetom koje nisu povezane s oružanim sukobom i to s kantona na Federaciju BiH, s ciljem ukidanja nejednakosti, koje su rezultat različite dostupnosti sredstava u kantonima. Također je zatražio od države članice da osigura da vlasti FBiH prošire ovaj transfer budžeta na druge kategorije korisnika socijalne zaštite.

Identičnog stajališta je bio i Komitet za ljudska prava, po kojem država mora osigurati da žrtve psihičke torture dobiju status civilne žrtve rata u oba entiteta, te da lične invalidnine koje dobivaju civilne žrtve rata budu usklađene među entitetima i kantonima te izjednačene s ličnim invalidninama boraca učesnika rata. Od regionalnih, evropskih dokumenata, naročito je značajna Evropska socijalna povelja, koja članom 15. osobama s invaliditetom garantuje pravo na samostalnost, socijalnu integraciju i uključenost u zajednicu.

FEDERACIJA BIH

ODGOVORI IZ JAVNIH INSTITUCIJA NA NIVOU FBIH I KANTONA

Poslove medicinskog vještačenja u FBIH obavlja Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja i obzirom da je riječ o najvažnijoj instituciji u lancu procjene zdravstvenog stanja pacijenata, odgovore koje smo dobili iz ove institucije prenosimo u cijelosti.

1. INSTITUT ZA MEDICINSKO VJEŠTAČENJE ZDRAVSTVENOG STANJA (IMVZ)

Ko je osnivač Instituta i na koji način se finansira rad Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja u FBIH?

- *Prema Zakonu o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja (Sl. novine FBIH 70/07, 26/14,40/18 25/22) osnivač je Federacija BiH, a prema članu 25. istog Zakona: Sredstva za rad Instituta osiguravaju se od: naknada za rad na osnovu izvršenih usluga iz stava 2. član 11. ovog Zakona; Od kamata ili prihoda od usluga koje vrši Institut; Sredstava iz budžeta Federacije Bosne i Hercegovine za podršku razvoja Instituta, a naročito za razvoj funkcionalne dijagnostike; Iz drugih izvora u skladu sa Pravilima Instituta.*

Koliko se godišnje izdvaja sredstava za rad ove institucije? Moguć odgovor za 2022. godinu.

- *Prema Finansijskom planu za 2022 godinu ukupni planirani prihodi su 2.693.886 KM.*

Kakva je shema upravljačkih struktura i koji je broj zaposlenih u ovoj instituciji?

- *Shema upravljanja Institutom u pogledu ovlaštenja i odgovornosti direktora, Upravnog odbora i Nadzornog odbora, kao i nadzora od strane osnivača je opisana u Zakonu o osnivanju Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja (Sl. novine FBIH 70/07, 26/14,40/18 i25/22).*

Koliko novca se prikupi od uplate zahtjeva za procjenu zdravstvenog stanja (primjer 2022. godina)?

- *U 2022.godini prihodi od medicinskog vještačenja su bili 2.679.576 KM.*

Gdje se taj novac dalje uplaćuje- rashoduje?

- *Navedeni novac se koristi za rad Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja sukladno članu 25. Zakona.*

Na osnovu kojeg modela se vrši procjena zdravstvenog stanja (socijalni, medicinski ili neki drugi)?

- *Procjena zdravstvenog stanja se vrši na osnovu medicinskog modela.*

Ko čini komisije za procjenu i kako se one biraju/imenuju?

- *Vještačenje obavljaju liječnici vještaci zaposlenici Instituta sukladno svome radnom mjestu (prvostupanjski ili drugostupanjski postupak i Odjeljenja u Sarajevu, Mostar, Tuzli, Zenici i Bihaću).*

Ko vrši monitoring nad radom i transparentnošću rada komisija?

- *U stručnom smislu nadzor se vrši od liječnika kontrolora, a u proceduralnom smislu nadzor vrše organi koji provode postupak i donose rješenje o pravu.*

Kakve antikorupcijske mjere se provode u navedenim institucijama?

- *Sve mjere koje su propisane unutarnjim aktima radi zaštite u stručnom smislu, Plan integriteta itd.*

Koliko košta procjena zdravstvenog stanja i da li se novac vraća pacijentu ukoliko institut odgovori negativno na njegov zahtjev?

- *Cijena medicinskog vještačenja propisana je Cjenovnikom usluga medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja. Cijena ovisi od vrste vještačenja.*

Niže je cjenovnik vještačenja zdravstvenog stanja u prvostepenom postupku, sa web stranice Instituta za vještačenje zdravstvenog stanja (<https://imvzs.ba/events/prvostepena/>) a usluge vještačenja iznose od **142 KM** plus PDV (17%) (za vještačenje radne sposobnosti, nesposobnosti za rad i privređivanje, nesposobnost za samostalan život i rad, u postupku zakonske revizije, sposobnosti za upravljanje motornim vozilom, sposobnosti za posjedovanje dozvole za nošenje vatrenog oružja i dr) do **950 KM** plus PDV (17%) za vještačenje po zahtjevu sudova.

Medicinsko vještačenje koje se obavi u kućnoj posjeti podnosioca u prvostepenom i drugostepenom postupku uvećava se za 50%.

CIJENE USLUGA MEDICINSKOG VJEŠTAČENJA U PRVOSTEPENOM POSTUPKU :

Medicinsko vještačenje radne sposobnosti, nesposobnosti za rad i pripremanje, nesposobnost za samostalan život i rad, u postupku zakonske revizije, sposobnosti za upravljanje motornim vozilom, sposobnosti za posjedovanje dozvole za nošenje vatrenog oružja i dr.	- 142KM+PDV
Medicinsko vještačenje radne sposobnosti za osiguranike sa stažom osiguranja u BiH i van Bosne i Hercegovine	- 163KM+PDV
Medicinsko vještačenje (fizičke onesposobljenosti) stupnja tjelesnog oštećenja, potreba tuđe pomoći i njega i ortopedskog dodatka za potrebe socijalne zaštite i boračko-invalidske zaštite	- 88KM+PDV
Medicinsko vještačenje u superviziji po zahtjevima ministarstva	- 163KM+PDV
Medicinsko vještačenje po zahtjevima sudova	- 360- 950KM+PDV
Medicinsko vještačenje po zahtjevima osiguravajućih društava	- 360- 950KM+PDV
Medicinsko vještačenje po zahtjevima fizičkih lica za korištenje povlastica za nabavku-uvoz motornih vozila i opreme	- 229KM+PDV
Medicinsko vještačenje po zahtjevima RVI, šehidskih porodica i porodica palih boraca za korištenje povlastica za nabavku i uvoz motornih vozila i opreme	- 55KM+PDV
Medicinsko vještačenje po zamoćnicama nositelja osiguranja država Evropske unije i medicinsko vještačenje po zamoćnicama zemalja bivše Jugoslavije	- 350KM+PDV

Koliko žalbi pacijenata ste dobili na osnovu izvršenih procjena i na šta se žalbe odnose (primjer 2022. godina)?

- o *Odjeljenje za drugostupanjski postupak u 2022. godini imalo je oko 2.300 a žalbe se većinom odnose- da medicinsko vještačenje u prvom stupnju nije bilo ispravno.*

Da li se pacijenti žale da dolazi do diskriminacije ili korupcije prilikom vještačenja i po kojem osnovu?

- o *Ponekad se prilikom pregleda daju usmeni navodi da je ocjena koju korisnik primi drugačija od one za koju smatra da bi trebala biti određena, no većinom se radi o nezadovoljstvu osoba koje su laici i nisu upućene u medicinsku struku.*

Koliko je priznatih nalaza vještačenja u 2022. godini i za koje dijagnoze?

- o *U 2022. godini otpremljeno je 24.360 nalaza, ocjena i mišljenja iz svih oblasti i svih vrsta medicinskih vještačenja koja obavlja Institut.*

Da li su u Vašoj ustanovi u proteklih 10 godina pokrenuti disciplinski, prekršajni ili krivični postupci protiv uposlenika, a vezano za aktivnosti procjene zdravstvenog stanja pacijenata? Ako jesu, kada i koliko osoba je u pitanju i zbog čega?

- U proteklih 10 godina došlo je do tri (3) disciplinska postupka protiv radnika, a od kojih se samo jedan odnosio na povrede radne obveze koje se tiču samog medicinskog vještačenja a detalji se ne mogu otkrivati jer je sudski postupak još u tijeku.

Da li ljekarske komisije Instituta imaju odgovarajuću dijagnostiku i specijaliste koji rade na procjeni i reviziji zdravstvenog stanja pacijenata? (Slobodan odgovor)

- Ukazuje se da liječnici vještaci Instituta ne obavijaju liječenje već vještačenje - procjenu o posljedicama koje je zdravstveno stanje ostavilo na životnu i radnu aktivnosti itd. Liječnici vještaci Instituta su obučeni za rad i poznaju propise koji reguliraju medicinsko vještačenje.

2. TUŽILAŠTAVA U FEDERACIJI BIH

U sklopu ove analize obratili smo se i nadležnim tužilaštvima u svih 10 kantona u Federaciji BiH a odgovore smo dobili od 8 tužilaštava. Od tužilaštava smo, u skladu sa Zakonom o slobodi pristupa informacijama tražili sljedeće informacije:

- Da li je i koliko je Tužilaštvo primilo prijave o nezakonitostima pri ostvarivanju prava boračko-invalidske zaštite u proteklih 10 godina, a koliko pri ostvarivanju prava na civilnu invalidninu, penziju, tuđu njegu i pomoć, ortopedska pomagala? Ako je bilo prijave, o uposlenicima kojih institucija je riječ i kakva djela su u pitanju? Da li je poznat krajnji ishod tužbi navedenih lica?

Odgovore na ova pitanja dobili smo kako slijedi:

2.1. U Kantonalnom tužilaštvu SBK Travnik navedeno je:

- "U periodu od 01.01.2010. do 16.10.2023. godine formirano je ukupno 80 (osamdeset) predmeta koji se odnose na nezakonitosti prilikom ostvarivanje prava na invalidninu, od kojih je podignuto 77 optužnica zbog krivičnog djela krivotvorenje isprave iz člana 373. stav 1., krivičnog djela ovjeravanje neistinitog sadržaja iz člana 375. stav 1. i Krivičnog djela prijevare iz člana 294. stav 1. Krivičnog zakona FBiH, od toga je u 75 predmeta donesena osuđujuća presuda za navedena krivična djela prema optuženima/ osuđenima, u 2 (dva) predmeta je obustavljen postupak zbog smrti optuženih, a u 3 predmeta donesena naredba o neprovođenju istrage zbog nastupanja smrti prijavljenih lica".

2.2. Iz Kantonalnog tužiteljstva Županije Zapadnohercegovačke, Široki Brijeg, obaviješteni smo da je to tužiteljstvo u proteklom vremenskom razdoblju zaprimilo sedam (7) kaznenih prijave

koje su se odnosile na nezakonite radnje prilikom isplata invalidnina za ratne vojne invalide, obitelji poginulih branitelja i nositelje ratnih odlikovanja iz budžeta Federacije BiH.

- *"U četiri predmeta podignute su optužnice, dok je u tri predmeta donijeta odluka o neprovođenju istrage za predmete formirane po kaznenim prijavama podnesenim od strane Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida Domovinskog rata Inspektorat Sarajevo, a koje se odnose na nezakonite radnje prilikom isplata invalidnina za ratne vojne invalide, obitelji poginulih branitelja i nositelje ratnih odlikovanja iz budžeta Federacije BiH, donijelo odluke o neprovođenju istrage". U ovim slučajevima je riječ "o fizičkim osobama koje su lažnu medicinsku dokumentaciju priložile u postupcima priznavanja svojstva ratnog vojnog invalida i prava na osobnu invalidninu uz zahtjeve za priznavanje svojstva vojnog invalida HVO-a, te istu predale nadležnim službama za branitelje iz Domovinskog rata, čime su počinili kazneno djelo Krivotvorenje isprave iz Čl. 373. KZ FBiH".*
- *Podignuta je optužnica protiv M.V. zbog kaznenog djela Krivotvorenje isprave, a Općinski sud u Ljubuškom ga je 08.07.2019. godine osudio na kaznu zatvora u trajanju od osam mjeseci. Nakon žalbe koja je uvažena, izrečena je odbijajuća presuda.*
- *Podignuta je optužnica protiv M.P. zbog kaznenog djela Krivotvorenje isprave, a Općinski sud u Ljubuškom ga je 26.02.2021. godine osudio na kaznu zatvora u trajanju pet mjeseci.*
- *Podignuta je optužnica protiv P.K. zbog kaznenog djela Krivotvorenje isprave, a Općinski sud u Širokom Brijegu ga je 06.06.2017. oslobodio optužbe i izrekao oslobađajuću presudu.*
- *Podignuta je optužnica protiv Z.LJ. zbog kaznenog djela Krivotvorenje isprave iz Čl. 373. st. 2. u vezi sa st. 1. KZ FBiH, nakon čega je Općinski sud u Širokom Brijegu donio presudu kojom je oslobođen optužbe.*
- *Tužiteljstvo je u preostala tri predmeta zbog kaznenog djela Krivotvorenje isprave, formirana po kaznenim prijavama podnesenim od strane Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida Domovinskog rata Inspektorat Sarajevo, a koje se odnose na nezakonite radnje prilikom isplata invalidnina za ratne vojne invalide, obitelji poginulih branitelja i nositelje ratnih odlikovanja iz budžeta Federacije BiH, donijelo odluke o neprovođenju istrage, jer je nastupila relativna zastara kaznenog gonjenja prije dostavljanja kaznenih prijava.*

2.3. **Tužilaštvo Kantona 10 Livno** navelo je da se u Tužiteljstvu nalazi jedan predmet koji odgovara parametrima postavljenih upita u evidenciji sustava za upravljanje tužiteljskim predmetima (TCMS).

- *"Radi se o predmetu koji je inicijalno pokrenut na osnovu prijave Centra za socijalnu skrb Tomislavgrad, a prijavu je ovo Tužiteljstvo zaprimilo dana 15.02.2022. godine. Prijava je podnesena ovom Tužiteljstvu radi navodne neosnovane isplate novčanih sredstava a na temelju neratne odnosno osobne invalidnine, što je ovo Tužiteljstvo razmatralo u kontekstu eventualnog postojanja kaznene odgovornosti za djelo Krađa iz*

Članka 286. st 1 KZ FBiH. Postupajući tužitelj je u navedenom predmetu, nakon analize dostavljene kaznene prijave i dokaza dostavljenih uz isto, dana 29.04.2022. godine, donio Naredbu o neprovođenju istrage, a na koju tužiteljsku odluku nije izjavljena pritužba".

2.4. Tužilaštvo BPK Goražde je navelo da je:

- 2021. godine podignuta optužnica protiv jednog uposlenika J.U. Centar za socijalni rad Goražde, zbog počinjenog krivičnog djela "*nesavjestan rad u službi*" iz Člana 387. KZ. F BiH. Predmet je okončan pravosnažnom osuđujućom presudom, a počinitelju je izrečena uslovna kazna.

3. DOMOVI ZDRAVLJA U FEDERACIJI BIH

U nastavku prenosimo odgovore koje smo dobili iz pet domova zdravlja, a koji su pisani u slobodnoj narativnoj formi.

- Na pitanje - **da li se postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti pokreće, pored ostalog na zahtjev nadležnog doktora medicine primarne zdravstvene zaštite i koliko je takvih zahtjeva primljeno u Vašoj ustanovi u 2022. godini:**

- *Iz Doma zdravlja Vitez se navode "od 150 do 250 na godišnjem nivou", u Domu zdravlja Tomislavgrad nijedan, Dom zdravlja Travnik je primio 117 zahtjeva i dalje objašnjavaj da je "od tog broja po osnovu dijagnoza i odlukom direktora plaćanja je oslobođeno 25 osoba, a 11 osoba platile su iznos umanjen za 50%". U Domu zdravlja u Zenici nisu imali takve zahtjeve, dok su u Domu zdravlja u Kiseljaku odgovorili potvrdno "da", ali nisu naveli koliko je takvih zahtjeva primljeno.*

- Na pitanje- **da li procjena zdravstvenih radnika u ovom segmentu podliježe reviziji i može li se uložiti žalba na nju:**

- *Iz Doma zdravlja Travnik, Tomislavgrad, Zenica, Vitez i Kiseljak, odgovorili su potvrdno.*

- Na pitanje- **da li se naplaćuje usluga pokretanja postupka za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti i ako se naplaćuje u kojem iznosu, odgovoreno je:**

- *Iz Doma zdravlja Kiseljak i Zenica naveli su da se ne naplaćuje. U Domu zdravlja Vitez nemaju takve informacije i smatraju da bi trebao da ih ima Centar za socijalni rad. U Domu zdravlja Tomislavgrad su naveli da se ne naplaćuje usluga pokretanja takvog postupka, ali da se naplaćuje medicinsko vještačenje. U Domu zdravlja u Travniku su naveli da se takva usluga naplaćuje "40 KM Odlukom upravnog odbora, za kompletiranje medicinske dokumentacije i obradu kao i za protokol".*

- Na pitanje - **Da li se naplaćuje postupak žalbe pacijenata i u kojem iznosu, dobili smo odgovore:**

- *Anketirani domovi zdravlja u Tomislavgradu, Kiseljaku i Zenici su naveli da se ne naplaćuje. Iz Doma zdravlja u Travniku navode da se žalba ulaže u poslovnici PIO i ne naplaćuje se, a u Domu zdravlja Vitez navode da nemaju takve informacije i da bi trebao da ih ima Centar za socijalni rad.*

- Na pitanje koje glasi- koliko je u prošloj godini uloženo žalbi na vezano za postupak za ostvarivanje prava (na osnovu invalidnosti, penzije, pomagala, dodaci...) i na šta se žalbe najčešće odnose dobili smo odgovore:

- *U Domu zdravlja Tomislavgrad, Vitez i Zenica su naveli da nije uložena nijedna žalba, Dom Zdravlja Travnik ne raspolaže ovim podatkom upućujući na odgovore u PIO službama, a Dom zdravlja Kiseljak navodi da je u u 2020. godini uloženo 20% žalbi.*

- Na pitanje- ukoliko su iscrpljene sve dijagnostičko-terapijske mogućnosti, a došlo je do trajnih oštećenja funkcija organizma osiguranika i prognostički se ne očekuje poboljšanje da li ljekar porodične medicine predlaže osiguraniku da podnese zahtjev za ostvarivanje prava i u skladu s kojim zakonom, većina anketiranih domova zdravlja odgovorili su potvrdno, da se ova praksa primjenjuje u skladu o sa Zakonom o penzijskom osiguranju u FBiH.

- Na pitanje- ukoliko vještak organa vještačenja u prvom stepenu utvrdi da medicinska i/ili radna dokumentacija nije kompletiran ili da nije dovoljna za vještačenje, postoji li određen rok do kada je ljekar porodične medicine nadležan da otkloni utvrđene nedostatke:

- *U Domu zdravlja Vitez, Kiseljak i Zenica navode da ljekar porodične medicine uklanja nedostatak odmah po prijemu zahtjeva za uklanjanje. U Domu zdravlja u Travniku navode da postoji rok koji je naveden u rješenju koje izdaje Zavod za PIO, dok u Domu zdravlja Tomislavgrad "nisu imali takvih slučajeva".*

- Na pitanje - da li ste uspostavili ili imate postojeće funkcionalne registre sa podacima o osobama sa invaliditetom (o vrstama invaliditeta, polnim, starosnim, podatke o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.) zdravstvene ustanove koje su anketirane odgovorile su:

- *Dom zdravlja Travnik i Kiseljak nemaju uspostavljene registre, Dom zdravlja Zenica navodi da ima samo zdravstvene kartone u kojem su evidentirani svi zdravstveni podaci o pacijentima ali nema jedan poseban registar. Dom zdravlja Vitez nema informacije i smatra da bi trebao da ih ima Centar za socijalni rad, dok Dom zdravlja Tomislavgrad navodi da "posjeduje internu dokumentaciju u skladu AKAZ-a".*

- Na pitanje - koliko je osoba sa invaliditetom registrovano u 2022. godini u Vašoj ustanovi, vrste invaliditeta, polni starosni podaci te podaci o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.):

- *Iz Doma zdravlja Travnik je odgovoreno "14 osoba, stečena invalidnost", Dom zdravlja Kiseljak nema takav podatak navodeći da nemaju registar, Dom zdravlja Zenica upućuje*

da se obratimo Institutu za vještačenje zdravstvenog stanja pacijenata jer "na ocjenu radne sposobnosti upućuje Kantonalni Zavod za medicinu rada i sportsku medicinu Zenica, te da Dom zdravlja provodi samo liječenje". U Domu zdravlja Vitez upućuju na Centar za socijalni rad. U Domu zdravlja Tomislavgrad navode da posjeduju internu dokumentaciju osoba sa invaliditetom ali nisu odgovorili na pitanje koliko osoba sa invaliditetom je registrovano u 2022. godini u toj ustanovi.

- Na pitanje- ko vrši monitoring nad radom službi koje se bave navedenim pitanjima:
 - o U Domu zdravlja Doma zdravlja Vitez "nemaju informacije", Dom zdravlja Tomislavgrad je naveo da to čini "voditelj službi, Povjerenstvo za stručni interni nadzor i ravnateljica". Dom zdravlja Kiseljak navodi da monitoring obavlja "supervizor za bolovanje", Dom zdravlja Zenica da "u svakoj zdravstvenoj instituciji postoje drugostepeni organi kojima se može podnijeti žalba kao i da kontrolu provode i nadležne inspekcije". Dom zdravlja Travnik je odgovorio da je to zadatak "Stručne komisije i direktora ustanove".

4. MINISTARSTAVA RADA I SOCIJALNE POLITIKE

U sklopu ove analize obratili smo se i Federalnom ministarstvu rada i socijalne politike kao i 5 resornih kantonalnim ministarstava. Dobili smo odgovore na upitnik od Federalnog ministarstva rada i socijalne politike i Ministarstva zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanskog kantona.

4.1. Federalno ministarstvo zdravstva, rada i socijalne politike

Uloga Federalnog ministarstva rada i socijalne politike je da vrši kontrolu zakonitosti donesenog rješenja o procjeni stepena oštećenja, koje utvrđuje Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Na osnovu nalaza, ocjene i mišljenja se donosi prvostepeno rješenje (centri i službe socijalne zaštite sa područja Federacije BiH). Federalno ministarstvo rada i socijalne politike takve osobe stavlja na spisak za mjesečna primanja. Donosi i drugostepena rješenja i vrši isplatu po istim. Sredstva za isplatu naknada se u cijelosti osiguravaju u budžetu FBiH.

Iste procedure su i za civilne žrtve rata, a ovi poslovi se obavljaju na općinskom i kantonalnom nivou. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike po zahtjevu nadležnog kantona doznačava 70 % od ukupno potrebnog iznosa za isplatu novčanih naknada korisnicima (ostatak 30% se osigurava u budžetu nadležnog kantona).

Na pitanje- da li ste uspostavili ili imate postojeće funkcionalne registre sa potrebnim podacima o osobama sa invaliditetom i gdje su dostupni ovi podaci, odgovoreno je:

- o Ovaj organ je vlasnik i korisnik informatičke baze podataka u kojoj se nalaze sve osobe sa invaliditetom, koje primaju novčane naknade, sa svim potrebnim ličnim podacima,

rješenjima, isplatama, prestanku prava sa velikom mogućnošću pribavljanja podataka o korisnicima po dobi, starosnoj strukturi, polu, prebivalištu, prestanku prava, karticama isplata itd. U njega se unose podaci o civilnim žrtvama rata te „neratnim invalidima". U ovom organu se vodi i Jedinostveni registar pojedinaca kojima se vrši isplata novčanih davanja na koje se ne uplaćuju doprinosi. Počev od lokalne zajednice, kantona do Federacije. Dio ove baze čine i podaci o ustupljenim podacima ratnih (vojnih) invalida.

- Podatke o ratnim vojnim invalidima ima Federalno ministarstvo za pitanja boraca i članova njihovih porodica.

Koliko je osoba sa invaliditetom registrovano u ovom entitetu?

- „Neratnih invalida" je cca 48 000, civilnih žrtava cca 8.800 korisnika na području Federacije BiH.

Kolika su ukupna godišnja izdavanja za 2022. i 2023. za kategorije osobe sa invaliditetom (invalidnine, penzije, dodaci, pomoći...)?

- Na godišnjem nivou za isplatu novčanih naknada za civilne žrtve rata treba osigurati cca. 26.000 000,00 KM (2022. isto i za 2023.) godinu.
Za isplatu naknada za „neratne invalide" je osigurano za 2022. godinu 140.000.000,00 KM, dok je za 2023. godinu potrebno osigurati 260.000.000,00 KM.

O visini novčanih naknada za osobe sa invaliditetom navodi se:

- Izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom koji je stupio na snagu 08.03.2023. godine, došlo je do uvećanja novčanih naknada. Umjesto dosadašnje fiksne osnovice 274,40 KM, utvrđena je nova visina osnovice koja iznosi 80 % najniže plaće u Federaciji BiH odnosno 476,80 KM. Novčane naknade za maksimum priznatih prava su povećane sa 403,37 KM na 700, 90 KM po trenutno važećem zakonu.

Koliko je u prošloj godini uloženo žalbi Vašem Ministarstvu protiv rješenja donijetih u prvom stepenu procjene i na šta se žalbe najčešće odnose?

- U toku 2022. godine u ovom organu je primljeno i urađeno 474 žalbi. Sve žalbe su izjavljene zbog nezadovoljstva ocjenom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja u prvostepenom postupku. 80 % žalbi je dobilo pozitivniji ishod u drugostepenom postupku.

Da li su preduzeti koraci kod razvijanja mehanizama utvrđivanja invaliditeta po međunarodnom standardu po kome se procjenjuju preostale sposobnosti i potencijali pojedinca, umjesto kod nas prisutnog vrednovanja po medicinskom modelu po kome se utvrđuju zdravstveni nedostaci?

- Nažalost još uvijek je prisutan medicinski pristup kod procjene zdravstvenog stanja. U toku je izrada Nacrta zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške osobama sa invaliditetom u Federaciji BiH, te su u toku aktivnosti na osmišljavanju modela i mogućnosti prelaska na medicinsko -socijalni model ocjene.

4.2. Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNK

Kantonalno Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi HNK je drugostepeni organ i odlučuje po žalbama na prvostepena rješenja u predmetu priznavanja statusa civilne žrtve rata i prava na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i ortopedski dodatak, na temelju nalaza, ocjene i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja, u drugostepenom postupku.

- *Za 2022. godinu Ministarstvo je za kategoriju osobe s invaliditetom izdvojilo 3.023.244,00 KM, a za razdoblje 1.-10. mjesec 2023. godine izdvojilo je 2.528.110,00 KM.*
- Visina naknada civilnim žrtvama rata iznosi 70% od visine naknada vojnih invalida odgovarajućeg stupnja. Povećanje naknada vojnim invalidima utječe na povećanje naknada za civilne žrtve rata. *"Nažalost konkretni pomoci kod pravičnije raspodjele-izjednačavanja novčanih naknada za ostvarivanje prava OSI bez obzira na način na koji su te osobe stekle invaliditet nisu učinjeni"*, navodi Ministarstvo zdravstva, rada i socijalne skrbi Hercegovačko-neretvanskog kantona za potrebe ove analize.
- Ministarstvo je kao drugostepeni organ, u 2022. godini zaprimilo 7 žalbi na prvostepena rješenja u predmetu priznavanja statusa civilne žrtve rata i prava na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i ortopedski dodatak. Sve žalbe su odbijene kao neutemeljene.

Na pitanje - da li su poduzeti koraci kod razvijanja mehanizma utvrđivanja invaliditeta po međunarodnom standardu po kome se procjenjuju preostale sposobnosti i potencijali pojedinca, umjesto kod nas prisutnog vrednovanja po medicinskom modelu po kome se utvrđuju zdravstveni nedostaci, odgovoreno je:

- *"Do sada nisu poduzete aktivnosti za razvijanje mehanizma utvrđivanja invaliditeta kod odraslih osoba po međunarodnim standardima za procjenu preostale sposobnosti i potencijali pojedinca. "Procjena, praćenje i upućivanje djece s teškoćama u razvoju ili invaliditetom u Hercegovačko-neretvanskoj županiji-kantonu vrši se sukladno kodovima definiranim Međunarodnom klasifikacijom funkcioniranja, invaliditeta i zdravlja".*

5. MINISTARSTAVA ZA BORAČKA PITANJA U FEDERACIJI BIH

Iako smo uputili dopise na adrese Federalnog ministarstva za boračka pitanja i 5 kantonalnih, dobili smo samo jedan odgovor i to iz Ministarstva za pitanja boraca Hercegovačko-neretvanskog kantona. U ovoj analizi smo željeli istražiti ulogu Ministarstva za boračka pitanja u statusu ratnih invalida i boračke populacije, načina i postupka za ostvarivanje prava boračke populacije posjedovanje registra, izdvajanjima za boračku skupinu. Ministarstva za boračka pitanja u Federaciji BiH (kantonalna i Federalno) u ovoj oblasti djeluju prema Zakonu o pravima branitelja i članova njihovih obitelji FBiH.

Ministarstvo za pitanja boraca Hercegovačko-neretvanskog kantona objasnilo je svoju ulogu u ostvarivanju prava boračke populacije:

- *Rješenje kojim je priznato pravo na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od druge osobe, ortopedski dodatak, obiteljsku invalidninu, uvećanu obiteljsku invalidninu donijeto u prvom stupnju - podliježe reviziji. Reviziju prostupanjskih rješenja obavlja kantonalni organ uprave nadležan za braniteljsko- invalidsku zaštitu u roku od tri mjeseca od dana primitka predmeta. U obavijanju revizije kantonalni organ uprave nadležan za braniteljsko-invalidsku zaštitu može dati suglasnost na prostupanjsko rješenje, može ga izmijeniti, poništiti, ukinuti i sam drugačije riješiti upravnu stvar ili vratiti predmet prvostupanjskom organu na ponovni postupak.*

Na pitanje- da li ste uspostavili ili imate postojeće funkcionalne registre sa podacima o osobama sa invaliditetom (vrste invaliditeta, polni starosni podaci te podatci o načinima sticanja invaliditeta - ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.) i gdje su dostupni ovi podaci, odgovoreno je:

- *Federalno ministarstvo za pitanja branitelja i invalida domovinskog rata posjeduje registar u smislu traženih podataka (jedinstveni registar koji se sastoji od popisa branilaca i popisa korisnika prava iz oblasti branilačko-invalidske zaštite koja se financiraju iz federalnog budžeta).*

Na pitanje-kolika su ukupna godišnja izdavanja za 2022. i 2023. za kategorije osobe sa invaliditetom (invalidnine, penzije, dodaci, pomoći...), odgovoreno je:

- *Sredstva za ostvarivanje i korištenje prava propisanih ovim Zakonom osiguravaju se iz: federalnog proračuna, proračuna kantona, proračuna općine i drugih prihoda. U federalnom proračunu se osiguravaju sredstva za isplatu:
- obiteljskih invalidnina, uvećanih obiteljskih invalidnina, osobnih invalidnina, ortopedskog dodatka, dodatka za njegu i pomoć od druge osobe, pomoć u slučaju smrti.
Proračunom Hercegovačko -neretvanske Županije za 2022. godinu predviđena su*

sredstva u iznosu od 3.570.000,00 KM za implementiranje Zakona o dopunskim pravima branitelja i članova njihovih obitelji od koji je realizirano 2.939.898,00 KM. Za 2023. godinu predviđena su sredstva u iznosu od 4.830.000,00 KM .

Na pitanje- koliko je u prošloj godini uloženo Žalbi Vašem Ministarstvu protiv rješenja donijetih u prvom stepenu procjene i na sta se žalbe najčešće odnose, navodi se:

- *Žalba na prostupanjsko rješenje podnosi se u roku od 15 dana od dana primitka rješenja. Žalbu podnijetu na prostupanjsko rješenje rješava Federalno ministarstvo. Ako je protiv prostupanjskog rješenja podnijeta Žalba, o reviziji i žalbi rješava se istim rješenjem.*

Da li su, pored planiranih budžeta u socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, planirana i budžetska sredstva za OSI u drugim oblastima koja se odnose na ostvarivanje njihovih prava (npr. obrazovanje, prostorno uređenje, stanovanje itd.), u Ministarstvu navode:

- *Da su prava koja su predviđena da se financiraju iz Proračuna Hercegovačko - neretvanske županije:*
 - *Prava iz područja zdravstva: pravo na zdravstveno osiguranje, pravo na jednokratnu novčanu pomoć pri liječenju, pravo na ortopedska pomagala, pravo na medicinsku prevenciju i rehabilitaciju;*
 - *Prava pri školovanju: olakšice kod plaćanja naknada u obrazovnim ustanovama.*
 - *Prava na pomoć u projektima samoupošljavanja, otvaranja radnih mjesta i drugih oblika radnog angažiranja;*
 - *Pravo na pomoć pri stambenom zbrinjavanju: pravo kupovine po povoljnijim uvjetima stanova u vlasništvu Ministarstva-Županije, pravo na bespovratnu novčanu pomoć pri izgradnji ili sanaciji individualnog stambenog objekta, pravno na subvencioniranje obveze plaćanja naknada s ciljem zadovoljavanja stambenih potreba;*
 - *Pravo na naknadu troškova sahrane i pravo na naknadu za podizanje nadgrobnog spomenika ili spomen obilježja;*
 - *Pravo na jednokratnu novčanu pomoć za stanje socijalne i druge izvanredne potrebe;*
 - *Pravo na prioritet smještaja u staračke domove;*
 - *Pravo na novčanu pomoć za obilježavanje značajnih datuma, očuvanje digniteta i vrijednosti domovinskog rata;*
 - *Pravo na novčanu egzistencijalnu naknadu.*

Na posljednje pitanje- da li su preduzeti koraci kod razvijanja mehanizama utvrđivanja invaliditeta po međunarodnom standardu po kome se procjenjuju preostale sposobnosti i potencijali pojedinca, umjesto kod nas prisutnog vrednovanja po medicinskom modelu po kome se utvrđuju samo zdravstveni nedostaci, navodi se:

- *Članak 46. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji, vojni invaliditet, pravo na dodatak za njegu i pomoć od druge osobe, ortopedski dodatak, nesposobnost za privređivanje, te uzrok smrti ratnog vojnika utvrđuje se na temelju nalaza i*

mišljenja nadležnih liječničkih komisija. Nalaze i mišljenja donose nadležne komisije Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja Sarajevo i ponovnu ocjenu i medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja, a isti je u svome radu samostalno tijelo s pravilima i neovisnim procedurama u poslovanju.

6. OPĆINE U FEDERACIJI BIH

Za potrebe ove analize uputili smo dopise s anketnim pitanjima u 6 općina u Federaciji BiH, a odgovore smo dobili od 4 općine, Ilidža, Kakanj, Novo Sarajevo i Vitez.

6.1. U Općini Ilidža, Službi za socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica, odgovorili su:

- *Općina Ilidža je prvostepeni organ u postupcima ostvarivanja prava civilnih žrtava rata, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom u FBiH. Za vještačenja civilnih žrtava rata, postupak se pokreće u nadležnoj općinskoj službi gdje podnositelji zahtjeva ima prebivalište.*
- *U toku 2022. godine primljeno je "35 zahtjeva za priznavanje prava civilnih žrtava rata (25 po zahtjevu stranke i 10 po službenoj dužnosti, od toga 12 zahtjeva za priznavanje lične invalidnine, 19 zahtjeva za priznavanje porodične invalidnine i 2 zahtjeva za lično mjesečno novčano primanje).*
- *U toku 2022. godine po osnovu prava žrtava rata isplaćeno je oko 2.2 miliona maraka putem nadležnog kantonalnog ministarstva.*
- *Nadzor nad radom općinskih službi koje se bave navedenim pitanjima i primjenom Zakona o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom i drugih propisa donesenih na osnovu tog zakona, kao i poslove revizije rješenja donesenih u prvom stepenu vrši Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo. Inspeksijski nadzor nad primjenom pripisa vrši Kantonalna uprava za inspeksijske poslove".*

6.2. U Općini Kakanj, Služba za društvene djelatnosti, boračka pitanja, raseljena lica, izbjeglice i povratnike navodi se:

- *Općina Kakanj je prostepeni organ u postupcima ostvarivanja prava ratnim vojnim invalidima i drugim kategorijama boračkih populacija, u skladu sa Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica FBiH.*
- *Ratni vojni invalidi mogu podnositi zahtjeve Općini Kakanj za ostvarivanje prava koji moraju da sadrže kompletnu dokumentaciju kao i Nalaz i mišljenje Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja.*
- *U toku 2022. godine nije bilo pozitivnih rješenja na osnovu novih Nalaza i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenje, a odbijena su 2 podnesena zahtjeva za priznavanje*

novog procenta vojnog invaliditeta po osnovu pogoršanja zdravstvenog stanja gdje su doneseni nalazi i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenja o nepostojanju pogoršavanja zdravstvenog stanja".

- *Za isplatu naknada ovoj kategoriji zaduženo je Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata FBiH.*
- *Postupak revizije svih prvostepenih općinskih rješenja o priznavanju prava ratnim vojnim invalidima vrši nadležno Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata FBiH.*

6.3. U Općini Novo Sarajevo, Služba za socijalna pitanja, zdravstvo, izbjeglice i raseljena lica, koja je prvostepeni organ u postupcima ostvarivanja prava civilnih žrtava rata, navodi se:

- Zahtjevi za ostvarivanje prava pod uslovima koje propisuje Zakon o osnovama socijalne zaštite, civilnim žrtvama rata i zaštiti porodice sa djecom u FBiH, podnose se nadležnoj općinskoj Službi prema prebivalištu podnosioca. Nakon utvrđivanja kompletnosti dokumentacije, ako su u pitanju lica koja su kao civili pretrpjeli povredu ili neki drugi oblik zlostavljanja zbog kojeg je narušeno zdravstveno stanje usljed ratnih djelovanja, takvi zahtjevi se dostavljaju Institutu za medicinsko vještačenje koji određuje stepen invalidnosti korisnika i na osnovu Nalaza i mišljenja ljekarske komisije donose se rješenja u prvom stepenu. Ako su u pitanju lica koja podnose zahtjev za porodičnu invalidninu/po osnovu poginulih članova porodice/isti se shodno Zakonskim odredbama, direktno rješavaju u Službi.
- U toku 2022. godine podnesen je neznatan broj takvih zahtjeva (7-8 zahtjeva) obzirom da je prošlo puno godina od završetka rata.
- U toku 2022 godine, odbijena su 4 zahtjeva zbog neposjedovanja odgovarajuće dokumentacije.
- Isplate novčanih sredstava za navedene kategorije, vrši Federalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku u omjeru 70% i Kantonalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku u omjeru 30%.
- U januaru 2022 godine, ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 161.956,22KM. U junu 2022. godine ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 166.934.05 KM. U decembru 2022. godine ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 165.032,59 KM.
- Monitoring nad radom općinskih službi vrše nadležna ministarstva koja izdvajaju novčana sredstva za ove kategorije (Federalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku i Kantonalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku).

6.4. U Općini Vitez, navodi se:

- *Uloga Općine je da pomaže onim kategorijama koje ne mogu platiti izlazak na komisiju ako se nalaze u teškoj financijskoj situaciji ili kada je u pitanju prikupljanje nalaza za izlazak na komisiju. Tada Općina u suradnji sa Centrom pomaže ugroženim pojedincima sa jednokratnom pomoći.*
- *Sve navedene poslove u postupku ostvarivanja invalidnosti i civilnih žrtava rata radi Centar za socijalni rad Vitez. Isplate vrši Federacija BiH po osnovu invalidnosti a Kanton po osnovu civilnih žrtava rata. Također monitoring nad radom Centra kada su u pitanju ostvarivanje ovih prava vrše one institucije koje daju novce po ostvarenom rješenju, u ovom slučaju Federacija i Kanton (Federalni i Kantonalni inspektori).*

7. CENTRI ZA SOCIJALNI RAD U FEDERACIJI BIH

U nizu institucija u Federaciji BiH koje imaju određenu ulogu u procjeni invaliditeta i davanjima, nalaze se i Centri za socijalni rad.

7.1. JU „Centar za socijalni rad“ Ključ

Na pitanje- **koja je uloga ove institucije u priznavanju i/ili procjeni statusa zdravstvenog stanja, invalidnosti, statusa civilnih i ratnih žrtava rata**, JU „Centar za socijalni rad“ Ključ navodi da je *"nadležan za implementaciju Zakona o socijalnoj zaštiti koji uređuje ostvarivanje prava po osnovu invaliditeta (neratni invaliditet) i civilne žrtve rata, u skladu sa zakonom i mjesnom nadležnošću i to:*

a. Osobe sa invaliditetom ostvaruju sljedeća prava:

- *Ličnu invalidninu: I grupa sa 100% oštećenja organizma i II grupe sa 90% oštećenja organizma;*
- *Dodatak za njegu i pomoć od drugog lica (I grupa/II grupe);*
- *Ortopedski dodatak: I grupa;*

b. Zaštita civilnih žrtava rata. Od 2017. godine u obavezi je Centar za socijalni rad primjenjivati i novo Uputstvo o postupku priznavanja statusa civilne žrtve rata kojim je bliže uređen postupak priznavanja statusa: Lična invalidnina, Porodična invalidnina i posebna kategorija.

- *Tokom 2022. godine u pravo po osnovu civilnih žrtava rata nije uveden ni jedan korisnik, dok po osnovu invaliditeta (neratni invaliditet) priznata je novčana naknada za 35 korisnika.*
- *Navodeći proceduru koju je potrebno ispoštovati vezano za procjenu zdravstvenog stanja, dodaje se da se "zahtjev za ocjenu oštećenja organizma podnosi Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja koji svojim Nalazom, ocjenom i mišljenjem utvrđuje procenat invaliditeta. Nakon toga sa pravosnažnim Nalazom zahtjev se*

podnosi kod Centara za socijalni rad koji provodi upravni postupak. Žalbe se direktno podnose Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja ukoliko je osoba nezadovoljna Nalazom, ocjenom i mišljenjem, a ovu evidenciju vodi Drugostepena komisija Instituta koja je ujedno i nadležna da vrši vještačenje po žalbama".

- o Centri za socijalni rad ne vrši isplate za navedene kategorije, ali posjeduje podatke da su u 2022. godini za civilne žrtve rata doznačena sredstva na tekuće račune korisnika u ukupnom iznosu 136.668,68 KM, a isplaćuje kantonalno ministarstvo. Izdvojena sredstva za neratni invaliditet za istu godinu iznose 779.764,10 KM a isplaćuje Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH.

ANALIZA ODGOVORA IZ INSTITUCIJA U FEDERACIJI BIH

INSTITUT ZA MEDICINSKO VJEŠTAČENJE ZDRAVSTVENOG STANJA

Za rad Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja godišnje (primjer 2022. godina) iz budžeta je izdvojeno 2.693.886 KM. Pored toga, od uplate zahtjeva za procjenu zdravstvenog stanja (primjer 2022. godina), Institut je inkasirao 2.679.576 KM. Sav navedeni novac se koristi za rad Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja.

Cjenovnik vještačenja zdravstvenog stanja postavljen je na web stranicu Instituta za vještačenje zdravstvenog stanja (<https://imvzs.ba/events/prvostepena/>) a usluge vještačenja iznose od 142 KM plus PDV (17%) (za vještačenje radne sposobnosti, nesposobnosti za rad i privređivanje, nesposobnost za samostalan život i rad, u postupku zakonske revizije, sposobnosti za upravljanje motornim vozilom, sposobnosti za posjedovanje dozvole za nošenje vatrenog oružja i dr) do 950 KM plus PDV (17%) za vještačenje po zahtjevu sudova. Medicinsko vještačenje koje se obavi u kućnoj posjeti podnosioca u prvostepenom i drugostepenom postupku uvećava se za 50%.

U 2022. godini otpremljeno je 24.360 nalaza, ocjena i mišljenja iz svih oblasti i svih vrsta medicinskih vještačenja koja obavlja Institut. Odjeljenje za drugostupanjski postupak u 2022. godini primilo je oko 2.300 žalbi pacijenata koje se većinom odnose na primjedbu da medicinsko vještačenje u prvom stupnju nije bilo ispravno. U proteklih 10 godina došlo je do tri (disciplinska postupka protiv radnika IMVZ, a od kojih se samo jedan odnosio na povrede radne obveze koje se tiču samog medicinskog vještačenja.

TUŽILAŠTVA U FEDERACIJI BIH

- Kantonalno tužilaštvu SBK Travnik je formiralo ukupno 80 (osamdeset) predmeta koji se odnose na nezakonitosti prilikom ostvarivanja prava na invalidninu, od kojih je podignuto 77 optužnica zbog krivičnog djela krivotvorenje i ovjeravanje neistinitog sadržaja, Krivičnog djela

prijevare, Od toga je u 75 predmeta donesena osuđujuća presuda za navedena krivična djela prema optuženima/ osuđenima, u 2 predmeta je obustavljen postupak zbog smrti optuženih, a u 3 predmeta donesena naredba o neprovođenju istrage zbog nastupanja smrti prijavljenih lica.

- Kantonalno tužiteljstvo Županije Zapadnohercegovačke, Široki Brijeg, je u navedenom vremenskom razdoblju primilo sedam kaznenih prijava koje su se odnosile na nezakonite radnje prilikom isplata invalidnina za ratne vojne invalide, obitelji poginulih branitelja i nositelje ratnih odlikovanja iz budžeta Federacije BiH.

U četiri predmeta podignute su optužnice, dok je u tri predmeta donijeta odluka o neprovođenju istrage za predmete formirane po kaznenim prijavama podnesenim od strane Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida Domovinskog rata Inspektorat Sarajevo, a koje se odnose na nezakonite radnje prilikom isplata invalidnina za ratne vojne invalide, obitelji poginulih branitelja i nositelje ratnih odlikovanja iz budžeta Federacije BiH, donijelo odluke o neprovođenju istrage. U ovim slučajevima je riječ "o fizičkim osobama koje su lažnu medicinsku dokumentaciju priložile u postupcima priznavanja svojstva ratnog vojnog invalida i prava na osobnu invalidninu uz zahtjeve za priznavanje svojstva vojnog invalida HVO-a, te istu predale nadležnim službama za branitelje iz Domovinskog rata, čime su počinili kazneno djelo Krivotvorenje isprave.

- Tužilaštvo Kantona 10 Livno navelo je da se u Tužiteljstvu nalazi jedan predmet koji odgovara parametrima postavljenih upita u evidenciji sustava za upravljanje tužiteljskim predmetima (TCMS). Radi se o predmetu koji je inicijalno pokrenut na osnovu prijave Centra za socijalnu skrb Tomislavgrad, radi navodne neosnovane isplate novčanih sredstava a na temelju neratne odnosno osobne invalidnine, što je ovo Tužiteljstvo razmatralo u kontekstu eventualnog postojanja kaznene odgovornosti za djelo Krađa. Postupajući tužitelj je u navedenom predmetu donio Naredbu o neprovođenju istrage, a na koju tužiteljsku odluku nije izjavljena pritužba.

- Tužilaštvo BPK Goražde je navelo da je 2021. godine podignuta optužnica protiv jednog uposlenika J.U. Centar za socijalni rad Goražde, zbog počinjenog krivičnog djela "nesavjestan rad u službi". Predmet je okončan pravosnažnom osuđujućom presudom, a počinitelju je izrečena uslovna kazna.

DOMOVI ZDRAVLJA U FEDERACIJI BIH

Iz odgovora iz pet domova zdravlja u Zenici, Kiseljaku, Tomislavgradu, Travniku i Vitezu može primijetiti različito postupanje u odnosu na primljene zahtjeve za pokretanje ocjene zdravstvenog stanja kod ljekara porodične medicine.

Tako na pitanje - da li se naplaćuje usluga pokretanja postupka za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti iz Doma zdravlja Kiseljak i Zenica naveli su da se ne naplaćuje, u Domu zdravlja Vitez nemaju takve informacije i smatraju da bi trebao da ih ima Centar za socijalni rad. U Domu zdravlja Tomislavgrad su naveli da se ne naplaćuje usluga pokretanja takvog postupka, ali da se naplaćuje medicinsko vještačenje. U Domu zdravlja u Travniku su naveli da se takva usluga naplaćuje "40 KM Odlukom upravnog odbora, za kompletiranje medicinske dokumentacije i obradu kao i za protokol".

U Domu zdravlja Vitez navode da godišnje primaju "od 150 do 250" zahtjeva za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti, Domu zdravlja Tomislavgrad i Zenica u analiziranoj 2022. godini nisu primili nijedan takav zahtjev, Dom zdravlja Travnik je primio 117 zahtjeva.

Na pitanje- koliko je u prošloj godini uloženo žalbi na vezano za postupak za ostvarivanje prava (na osnovu invalidnosti, penzije, pomagala, dodaci...) i na šta se žalbe najčešće odnose dobili smo odgovore, u Domu zdravlja Tomislavgrad, Vitez i Zenica su naveli da nije uložena nijedna žalba, Dom Zdravlja Travnik ne raspolaže ovim podatkom upućujući na odgovore u PIO službama, a Dom zdravlja Kiseljak navodi da je u u 2020. godini uloženo 20% žalbi.

Zanimljivo je da domovi zdravlja uglavnom nemaju posebno uspostavljene registre sa podacima o osobama sa invaliditetom (o vrstama invaliditeta, polnim, starosnim, podatke o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.) te tako Dom zdravlja Zenica navodi da ima samo zdravstvene kartone u kojem su evidentirani zdravstveni podaci o pacijentima ali nema jedan poseban registar, dok Dom zdravlja Tomislavgrad navodi da posjeduje internu dokumentaciju u skladu AKAZ-a.

FEDERALNO MINISTARSTVO ZDRAVSTVA, RADA I SOCIJALNE POLITIKE

Uloga Federalnog ministarstva rada i socijalne politike je da vrši kontrolu zakonitosti donesenog rješenja o procjeni stepena oštećenja, koje utvrđuje Institut za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja. Federalno ministarstvo rada i socijalne politike takve osobe stavlja na spisak za mjesečna primanja. Donosi i drugostepena rješenja i vrši isplatu po istim. Sredstva za isplatu naknada se u cijelosti osiguravaju u budžetu FBiH.

Federalno ministarstvo rada i socijalne politike po zahtjevu nadležnog kantona doznačava 70% od ukupno potrebnog iznosa za isplatu novčanih naknada korisnicima (ostatak 30% se osigurava u budžetu nadležnog kantona).

Ovo ministarstvo je vlasnik i korisnik informatičke baze podataka u kojoj se nalaze sve osobe sa invaliditetom koje primaju novčane naknade, sa svim potrebnim ličnim podacima. U njega se unose podaci o civilnim žrtvama rata te „neratnim invalidima". U ovom organu se vodi i Jedinstveni registar pojedinaca kojima se vrši isplata novčanih davanja na koje se ne uplaćuju

doprinosi. Počev od lokalne zajednice, kantona do Federacije. Dio ove baze čine i podaci o ustupljenim podacima ratnih vojnih invalida iako je za podatke o ratnim vojnim invalidima zaduženo Federalno ministarstvo za pitanja boraca i članova njihovih porodica.

„Neratnih invalida" u Federaciji BiH ima 48 000, civilnih žrtava cca 8.800 korisnika na području Federacije BiH.

Na godišnjem nivou za isplatu novčanih naknada za civilne žrtve rata treba osigurati cca. 26.000 000,00 KM. Za isplatu naknada za „neratne invalide" je osigurano za 2022. godinu 140.000.000,00 KM, dok je za 2023. godinu potrebno osigurati 260.000.000,00 KM.

O visini novčanih naknada za osobe sa invaliditetom navodi se da je Izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom koji je stupio na snagu 08.03.2023. godine, došlo je do uvećanja novčanih naknada. Umjesto dosadašnje fiksne osnovice 274,40 KM, utvrđena je nova visina osnovice koja iznosi 80 % najniže plaće u Federaciji BiH odnosno 476,80 KM. Novčane naknade za maksimum priznatih prava su povećane sa 403,37 KM na 700, 90 KM po trenutno važećem zakonu.

U toku 2022. godine u ovom organu je primljeno i obrađeno 474 žalbi na rješenja donijeta u prvom stepenu procjene, a sve žalbe su izjavljene zbog nezadovoljstva ocjenom medicinskog vještačenja zdravstvenog stanja u prvostepenom postupku. 80 % žalbi je dobilo pozitivniji ishod u drugostepenom postupku.

Ministarstvo navodi da preduzima korake u razvijanja mehanizama utvrđivanja invaliditeta po međunarodnom standardu po kome se procjenjuju preostale sposobnosti i potencijali pojedinca, umjesto kod nas prisutnog vrednovanja po medicinskom modelu po kome se utvrđuju zdravstveni nedostaci te navodi da je "u toku je izrada Nacrta zakona o jedinstvenim načelima i okviru materijalne podrške osobama sa invaliditetom u Federaciji BiH, kao i aktivnosti na osmišljavanju modela i mogućnosti prelaska na medicinsko -socijalni model ocjene".

MINISTARSTVO ZDRAVSTVA, RADA I SOCIJALNE SKRBI HNK

Ovaj drugostepeni organ odlučuje po žalbama na prvostepena rješenja u predmetu priznavanja statusa civilne žrtve rata i prava na ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i ortopedski dodatak, na temelju nalaza, ocjene i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja, u drugostepenom postupku.

U 2022. godini Ministarstvo je za kategoriju osobe s invaliditetom izdvojilo 3.023.244,00 KM, a za razdoblje 1.-10. mjesec 2023. godine izdvojilo je 2.528.110,00 KM. Visina naknada civilnim žrtvama rata iznosi 70% od visine naknada vojnih invalida odgovarajućeg stupnja. Povećanje naknada vojnim invalidima utječe na povećanje naknada za civilne žrtve rata.

Ministarstvo je zaprimilo 7 žalbi na prvostepena rješenja u predmetu priznavanja statusa civilne žrtve rata i prava na osobnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć od strane druge osobe i ortopedski dodatak. Sve žalbe su odbijene kao neutemeljene.

MINISTARSTVO ZA PITANJA BORACA HERCEGOVAČKO-NERETVANSKOG KANTONA

U odgovorima iz ovog ministarstva navodi se da su proračunom Hercegovačko -neretvanske Županije za 2022. godinu predviđena sredstva u iznosu od 3.570.000,00 KM za implementiranje Zakona o dopunskim pravima branitelja i članova njihovih obitelji od koji je realizirano 2.939.898,00 KM. Za 2023.godinu predviđena su sredstva u iznosu od 4.830.000,00 KM.

OPĆINE U FEDERACIJI BIH

- **Općina Ilidža je prvostepeni organ** u postupcima ostvarivanja prava civilnih žrtava rata, u skladu sa Zakonom o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom u FBiH. U toku 2022. godine primljeno je "35 zahtjeva za priznavanje prava civilnih žrtava rata (25 po zahtjevu stranke i 10 po službenoj dužnosti, od toga 12 zahtjeva za priznavanje lične invalidnine, 19 zahtjeva za priznavanje porodične invalidnine i 2 zahtjeva za lično mjesečno novčano primanje). U toku 2022. godine po osnovu prava žrtava rata isplaćeno je oko 2.2 miliona maraka putem nadležnog kantonalnog ministarstva.

Nadzor nad radom općinskih službi koje se bave navedenim kao i poslove revizije rješenja donesenih u prvom stepenu vrši Ministarstvo za rad i socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo.

- **Općina Kakanj je prostepeni organ** u postupcima ostvarivanja prava ratnim vojnim invalidima i drugim kategorijama boračkih populacija, u skladu sa Zakonom o pravima branilaca i članova njihovih porodica FBiH. U toku 2022. godine nije bilo pozitivnih rješenja na osnovu novih Nalaza i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenje, a odbijena su 2 podnesena zahtjeva za priznavanje novog procenta vojnog invaliditeta po osnovu pogoršanja zdravstvenog stanja gdje su doneseni nalazi i mišljenja Instituta za medicinsko vještačenja o nepostojanju pogoršavanja zdravstvenog stanja". Za isplatu naknada ovoj kategoriji zaduženo je Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata FBiH. Postupak revizije svih prvostepenenih općinskih rješenja o priznavanju prava ratnim vojnim invalidima vrši nadležno Ministarstvo za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata FBiH.

- **Općini Novo Sarajevo je prvostepeni organ** u postupcima ostvarivanja prava civilnih žrtava rata. U toku 2022. godine podnesen je neznatan broj takvih zahtjeva (7-8 zahtjeva. U toku 2022 godine, odbijena su 4 zahtjeva zbog neposjedovanja odgovarajuće dokumentacije. U januaru 2022 godine, ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 161.956,22KM. U junu 2022. godine ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 166.934.05 KM. U

decembru 2022. godine ukupno isplaćena sredstva po ovom osnovu iznose 165.032,59 KM, a sredstva isplaćuju nadležna ministarstva. Monitoring nad radom općinskih službi vrše nadležna ministarstva koja izdvajaju novčana sredstva za ove kategorije (Federalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku i Kantonalno ministarstvo za rad i socijalnu politiku).

- **Općina Vitez** ima ulogu da pomaže onim kategorijama koje ne mogu platiti izlazak na komisiju ako se nalaze u teškoj finansijskoj situaciji ili kada je u pitanju prikupljanje nalaza za izlazak na komisiju. Tada Općina u suradnji sa Centrom pomaže ugroženim pojedincima sa jednokratnom pomoći.

Sve navedene poslove u postupku ostvarivanja invalidnosti i civilnih žrtava rata radi Centar za socijalni rad Vitez. Isplate vrši Federacija BiH po osnovu invalidnosti a Kanton po osnovu civilnih žrtava rata.

CENTAR ZA SOCIJALNI RAD KLJUČ

Centar je nadležan za implementaciju Zakona o socijalnoj zaštiti koji uređuje ostvarivanje prava po osnovu invaliditeta (neratni invaliditet) i civilne žrtve rata. Tokom 2022. godine u pravo po osnovu civilnih žrtava rata nije uveden ni jedan korisnik, dok po osnovu invaliditeta (neratni invaliditet) priznata je novčana naknada za 35 korisnika.

Navodeći proceduru koju je potrebno ispoštovati vezano za procjenu zdravstvenog stanja, dodaje se da se "zahtjev za ocjenu oštećenja organizma podnosi Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja koji svojim Nalazom, ocjenom i mišljenjem utvrđuje procenat invaliditeta. Nakon toga sa pravoznažnim Nalazom zahtjev se podnosi kod Centara za socijalni rad koji provodi upravni postupak. Žalbe se direktno podnose Institutu za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja ukoliko je osoba nezadovoljna Nalazom, ocjenom i mišljenjem, a ovu evidenciju vodi Drugostepena komisija Instituta koja je ujedno i nadležna da vrši vještačenje po žalbama".

Centri za socijalni rad ne vrše isplate za navedene kategorije, ali ovaj Centar posjeduje podatke da su u 2022. godini za civilne žrtve rata doznačena sredstva na tekuće račune korisnika u ukupnom iznosu 136.668,68 KM, a isplaćuje ih kantonalno ministarstvo. Izdvojena sredstva za neratni invaliditet za istu godinu iznose 779.764,10 KM a isplaćuje Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH.

REPUBLIKA SRPSKA

ODGOVORI IZ JAVNIH INSTITUCIJA

Za poslove medicinskog vještačenja u Republici Srpskoj nadležan je Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske i obzirom da je riječ o najvažnijoj instituciji u lancu procjene zdravstvenog stanja pacijenata, odgovore koje smo dobili iz Fonda za penzijsko i invalidsko osiguranje RS prenosimo u cijelosti:

1. FOND ZA PENZIJSKO I INVALIDSKO OSIGURANJE REPUBLIKE SRPSKE:

Na osnovu kojeg modela se vrši procjena zdravstvenog stanja (socijalni, medicinski ili neki drugi)?

- *Organi vještačenja Fonda PIO Republike Srpske (organ vještačenja u prvom stepenu, organ vještačenja u drugom stepenu (po žalbi) i organ za reviziju nalaza, ocjene i mišljenja postupak ocjene radne sposobnosti osiguranika) vrše u svrhu utvrđivanja radne sposobnosti osiguranika, po zahtjevu osiguranika ili zahtjevu poslodavca za ocjenu radne sposobnosti, a u svrhu odlučivanja o pravu na invalidsku penziju.*

Ko čini komisije za procjenu i kako se one biraju/imenuju?

- *Vještačenje u prvom stepenu i vještačenje u drugom stepenu obavlja vještak pojedinac. Reviziju nalaza ocjene i mišljenja obavljaju dva vještaka organa za reviziju. Vještaci su doktori medicine specijalisti iz različitih grana, sa najmanje pet godina radnog iskustva u svojoj specijalnosti i sa licencom Komore doktora medicine. Vještake u radni odnos prima direktor Fonda PIO nakon sprovedenog postupka javne konkurencije i pribavljanja saglasnosti ministra za oblast PIO i uz prethodno pribavljeno mišljenje ministra nadležnog za zdravstvenu zaštitu.*

Ko vrši monitoring nad radom i transparentnošću rada komisija?

- *Nadzor nad radom ljekara vještaka vrši nadležni Sektor za ostvarivanje prava (Organ vještačenja u prvom stepenu), Kabinet direktora u čijem organizacionom dijelu su organ vještačenja u drugom stepenu i organ za reviziju. Unutrašnji nadzor nad radom Fonda time i organa vještačenja vrši resorno Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite i upravna inspekcija.*

Kakve antikorupcijske mjere se provode u navedenim institucijama?

- *Fond od 2011. godine sprovodi trajnu akciju "Stop prevarama do penzije pošteno" sa težištem na suzbijanju eventualnih prevarnih pojava i oblika u postupku odlučivanja o pravu na penziju. Sve prijave koje se dostavljaju na besplatnu tel. liniju 080 050 100 odmah se i procesiraju. Provode se postupci i mjere u vezi sa Uputstvom o postupanju sa prijavom korupcije i obezbjeđenju zaštite lica koja prijavljuju korupciju u Fondu PIO, proizašlim iz Zakona o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju.*

Koliko košta procjena zdravstvenog stanja i da li se novac vraća pacijentu ukoliko Fond odgovori negativno na njegov zahtjev?

- *Postupak vještačenja u Fondu PIO se ne naplaćuje odnosno besplatan je. Plaćanje se odnosi na dokumentaciju koja se obezbjeđuje putem doktora porodične medicine ili bolničkih ustanova, što je van nadležnosti Fonda. Ako nema novčane naplate usluga vještačenja onda nema ni povrata*

Koliko košta žalba i vještačenje prvostepene, a koliko drugostepene komisije?

- *Postupak vještačenja od strane prvostepenog i drugostepenog organa se ne tarifira.*

Koliko žalbi pacijenata ste dobili na osnovu izvršenih procjena i na šta se žalbe odnose (primjer 2022. godina)?

- *U toku 2022. godine izjavljeno je 558 žalbi na Rješenje kojim se odbija zahtjev za invalidsku penziju, na osnovu nalaza ocjene i mišljenja organa vještačenja. Riješeno je 553 a pet preneseno u 2023. godinu. Žalba se, po ocjeni podnosioca zahtjeva, najčešće odnosi na navode da ocjena radne sposobnosti nije izvršena pravilno u smislu vrednovanja medicinske i radne dokumentacije ili neposrednog pregleda.*

Da li se pacijenti žale da dolazi do diskriminacije ili korupcije prilikom vještačenja i po kojem osnovu?

- *Vještačenje se vrši isključivo prema odredbama Uredbe o medicinskom vještačenju, koju donosi Vlada Republike Srpske i koja ima zakonsku snagu kao i na osnovu Zakona o PIO. Fond nije imao nijednu prijavu niti pojavu diskriminacije u postupku vještačenja.*

Koliko je priznatih nalaza vještačenja u 2022. godini i za koje dijagnoze?

- *U toku 2022. godine izvršeno je ukupno 5.146 ocjena radne sposobnosti od strane prvostepenog organa vještačenja, od čega se na domaće osiguranje odnosi 3.883 ili 75,45%, dok je sa ino-nosiocima osiguranja usaglašavano 1.263 ili 24,55% zahtjeva. Nastanak invalidnosti u vidu gubitka radne sposobnosti utvrđen je kod 1.558 slučajeva ili 30,28%, od čega 1.105 ili 70,92% u domaćem i 453 ili 29,08% u ino osiguranju. U odnosu na 2021. godinu zabilježeno je povećanje gubitka radne sposobnosti za 12,30% ili u 1.267 slučaja. Kao uzročnik nastanka invalidnosti, odnosno gubitka radne sposobnosti kod*

osiguranika u 2022. godini najčešće se javljaju: maligne bolesti, sa 23,50% ili 366 slučaja, kardiovaskularne bolesti, sa 19,06 % ili 297 slučaja, duševne bolesti, sa 17,40% ili 271 slučaja, bolesti nervnog sistema sa 9,82% ili 153 slučaja, te bolesti mišićno-koštanog sistema i vezivnog tkiva sa 8,80% ili 137 slučaja.

Da li su u Vašoj ustanovi u proteklih 10 godina pokrenuti disciplinski, prekršajni ili krivični postupci protiv uposlenika, da li su donesene presude vezane za aktivnosti procjene zdravstvenog stanja pacijenata? Ako jesu, kada i koliko osoba je u pitanju i zbog čega?

- *U akciji Loto Okružno javno tužilaštvo Banja Luka 2015. godine podiglo je optužnicu protiv 15 lica za krivično djelo korupcije, a u vezi sa davanjem mita ili posredovanjem kod nezakonitog sticanja penzije, zaposlenih u KC Banja Luka i pet ljekara vještaka Fonda PIO. Presudom Osnovnog suda u Banja Luci od 13.9.2023. godine svih četvero ljekara vještaka Fonda PIO oslobođeno je krivice dok je peti ljekar vještak prethodno, u 2021. godini preminuo.*

Da li ljekarske komisije za medicinsko vještačenje zdravstvenog stanja imaju odgovarajuću dijagnostiku i specijaliste koji rade na procjeni i reviziji zdravstvenog stanja pacijenata?

- *Ljekari vještaci Fonda koji su svi specijalisti za neposredan pregled imaju osnovnu dijagnostiku. Prema Uredbi primarno vještače radnu i medicinsku dokumentaciju obezbijedenu putem bolničkih/kliničkih ustanova, domova zdravlja i dr. dok neposredan pregled vrše u slučajevima kada je to propisano Uredbom o medicinskom vještačenju u penzijskom i invalidskom osiguranju.*

2. ODGOVORI IZ DOMOVA ZDRAVLJA U REPUBLICI SRPSKOJ

U sklopu ove analize prikupljali smo odgovore i iz domova zdravlja kako bi javnost što bolje razumjela ovaj proces. U nastavku prenosimo odgovore koje smo dobili iz sedam domova zdravlja u Republici Srpskoj (Bijeljina, Prijedor, Trebinje, Doboj, Novi Grad, Ugljevik i Rogatica) koji su pisani u slobodnoj, narativnoj formi.

- Na pitanje - **da li se postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti pokreće, pored ostalog na zahtjev nadležnog doktora medicine primarne zdravstvene zaštite i koliko je takvih zahtjeva primljeno u Vašoj ustanovi u 2022. godini**, iz Doma zdravlja u Bijeljini je navedeno:

- *"Postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti ne pokreće se na zahtjev doktora porodične medicine. Doktor porodične medicine popunjava obrazac P-2 (izvještaj doktora porodične medicine o zdravstvenom stanju podnosioca zahtjeva) sa kompletnom medicinskom dokumentacijom koja je sadržana u listi obavezne medicinske dokumentacije za vještačenje i verifikaciju dijagnoza (Član 30-34 Uredbe o medicinskom vještačenju u penzijskom i invalidskom osiguranju, "Sl. gl RS ", broj:71/2023"). Imajući u vidu gore navedeno, obzirom da porodični ljekar ne podnosi*

zahtjev, te nema ni podataka o podnesenim zahtjevima". U **Domu zdravlja u Prijedoru** su na snazi drugačija pravila i u odgovoru na upitnik se navodi da se "ostvarivanje prava po osnovu invalidnosti, pokreće na zahtjev nadležnih doktora medicine Doma zdravlja Prijedor. Prema dostupnim evidencijama ukupan broj zahtjeva za ostvarivanje prava na invalidsku penziju u prethodnoj godini iznosi 191". U **Domu zdravlja Trebinje** je u 2022. godini primljen 91 zahtjev, u **Domu zdravlja Doboj** 237 zahtjeva u **Domu zdravlja Novi Grad** je primljen 91 zahtjev. U **Domu zdravlja Ugljevik** navode da u 2022. godine nije bio ni jedan ovakav postupak dok **Dom zdravlja Rogatica** nema odgovor na ovo pitanje.

- Na pitanje - **da li procjena zdravstvenih radnika u ovom segmentu podliježe reviziji i može li se uložiti žalba na nju**, iz **Doma zdravlja Bijeljina** je odgovoreno potvrdno:

- "Formirana je Komisija za žalbe, gdje svaki osiguranik može podnijeti pisanu žalbu ili usmenu o kojoj se sačinjava zabilješka. Takvu žalbu razmatra Komisija nakon provedenog postupka i obavještenje dostavlja osiguraniku na njegovu adresu". U domovima zdravlja u **Prijedoru** i **Doboju** odgovorili su takođe potvrdno. Iz **Doma zdravlja Ugljevik** nemaju odgovor na ovo pitanje, **Dom zdravlja Novi Grad** i **Trebinje** navode da nisu imali takvih slučajeva, dok su u **Domu zdravlja u Rogatici** odgovorili odrično na pitanje - da li procjena rada zdravstvenih radnika podliježe reviziji i može li se uložiti žalba na nju.

- Na pitanje - **da li se naplaćuje usluga pokretanja postupka za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti i ako se naplaćuje u kojem iznosu**, iz **Doma zdravlja Bijeljina** je navedeno:

- "Naplaćuje se obrada (dijagnostika i potrebni pregledi specijaliste) samo u slučaju ako pacijent insistira na ostvarivanju prava na osnovu invalidnosti, bez preporuke ljekara ili prvostepene komisije za ocjenu privremene spriječenosti za rad". U domovima zdravlja u **Prijedoru**, **Trebinju**, **Doboju**, **Novom Gradu** i **Rogatici** navode da se navedene usluge ne naplaćuju kao i u **Domu zdravlja u Ugljeviku** u kojem dodatno pojašnjavaju da ne naplaćuju "obrade za Invalidnu komisiju koja se radi po preporuci prvostepene ljekarske komisije i po preporuci ljekara sa sekundarnog nivoa".

- Na pitanje - **Da li se naplaćuje postupak žalbe pacijenata i u kojem iznosu**, u **Domu zdravlja Bijeljina** je rečeno da se naplaćuje takav postupak:

- "Formirana je Komisija za žalbe, gdje svaki osiguranik može podnijeti pisanu žalbu ili usmenu o kojoj se sačinjava zabilješka. Takvu žalbu razmatra Komisija nakon provedenog postupka i obavještenje dostavlja osiguraniku na njegovu adresu". Ista usluga se naplaćuje i u **Domu zdravlja Prijedor**, ali nijedna od dvije navedene ustanove ne navode visinu iznosa takvog postupka. **Dom zdravlja Ugljevik**, nema odgovor na ovo pitanje. Iz **Doma zdravlja u Doboju**, **Novom Gradu** i **Rogatici** je rečeno da se takve usluge ne naplaćuju. **Dom zdravlja Trebinje** nema odgovor.

- Na pitanje - koliko je u prošloj godini uloženo žalbi na vezano za postupak za ostvarivanje prava (na osnovu invalidnosti, penzije, pomagala, dodaci...) i na šta se žalbe najčešće odnose, dobili smo odgovore:

- Anketirani domovi zdravlja (**Bijeljina, Prijedor**) nemaju odgovore na ova pitanja te su odgovori da je "podatak nepoznat" i da se "ne raspolaže pouzdanim podacima o navedenom". U domovima zdravlja **Ugljevik, Trebinje, Doboj, Novi Grad i Rogatica** navode da nisu imali žalbi.

- Na pitanje- ukoliko su iscrpljene sve dijagnostičko-terapijske mogućnosti, a došlo je do trajnih oštećenja funkcija organizma osiguranika i prognostički se ne očekuje poboljšanje da li ljekar porodične medicine predlaže osiguraniku da podnese zahtjev za ostvarivanje prava i u skladu s kojim zakonom, većina anketiranih domova zdravlja navode:

- "Ljekar porodične medicine informiše pacijente da mogu podnijeti zahtjev i ostvariti pravo prema Zakonu o penzijskom i invalidskom osiguranju RS, kada smatra da su ispunjeni svi uslovi za to, a što je uobičajena praksa". U **Domu zdravlja Ugljevik** ističu da su "ti osiguranici na bolovanju i dobijamo prijedlog prvostepene ljekarske komisije da ih obradimo za invalidsku komisiju", dok iz domova zdravlja u **Trebinju i Rogatici**, nismo dobili odgovor na ovo pitanje.

- Na pitanje- ukoliko vještak organa vještačenja u prvom stepenu utvrdi da medicinski/ili radna dokumentacija nije kompletiran ili da nije dovoljna za vještačenje, postoji li određen rok do kada je ljekar porodične medicine nadležan da otkloni utvrđene nedostatke, navodi se:

- U **Domu zdravlja u Prijedoru** "ne postoji rok te da u zavisnosti od nedostajuće dokumentacije, doktor upućuje pacijenta nadležnim ustanovama u cilju pribavljanja iste. Nakon kompletiranja dokumentacije obavlja se ponovno upućivanje na procjenu invalidnosti". U **Domu zdravlja Bijeljina** se navodi da, "ako dokumentacija nije kompletna, odmah po javljanju pacijenta se izdaju potrebne uputnice za kompletiranje dokumentacije". Domovi zdravlja u **Rogatici i Doboju** su naveli da "ukoliko se utvrdi nepravilnost uklanjanja se odmah u najkraćem mogućem roku kako bi se ispoštovali rokovi navedeni u rješenju o otklanjanju nepravilnosti". Domovi zdravlja u **Ugljeviku, Trebinju i Novom Gradu** nemaju odgovor na ovo pitanje.

- Na pitanje - da li ste uspostavili ili imate postojeće funkcionalne registre sa podacima o osobama sa invaliditetom (o vrstama invaliditeta, polnim, starosnim, podatke o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.) sve zdravstvene ustanove koje su anketirane odgovorile su odrično, osim **Doma zdravlja u Prijedoru** iz kojeg se navodi da imaju takve registre.

- Na pitanje - koliko je osoba sa invaliditetom registrovano u 2022. godini u Vašoj ustanovi, vrste invaliditeta, polni starosni podaci te podaci o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd,) odgovoreno je:

- o Iz **Doma zdravlja Bijeljina** su naveli da "zdravstvena ustanova ne vodi posebne registre o licima sa invaliditetom niti za isto postoji zakonska obaveza", iz **Doma zdravlja Doboj** je saopšteno da je "postupak ekstrakcije ovih podataka dugotrajan proces i zahtjeva određeno vrijeme tako da vam u ovom roku nismo u mogućnosti dostaviti tačan podatak". Iako je Dom zdravlja u Prijedoru naveo da ima takve uspostavljene registre, nismo dobili precizniji odgovor na ovo pitanje. Domovi zdravlja **Ugljevik, Trebinje, Rogatica**, naveli su da nemaju takve podatke. **Dom zdravlja Novi Grad** nije dao odgovor.

- Na pitanje - **ko vrši monitoring nad radom službi koje se bave navedenim pitanjima**, dobili smo odgovore:

- o Iz **Doma zdravlja Bijeljina** je navedeno da "zdravstvena ustanova ne vodi posebne registre o licima sa invaliditetom niti za isto postoji zakonska obaveza", **Dom zdravlja Prijedor i Trebinje** su naveli da "monitoring vrši Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje RS". Iz **Doma zdravlja Doboj** je saopšteno da "monitornig vrši uprava ustanove kao unutrašnji organ kontrole kao i svi vanjski zakonom propisani organi kontrole rada zdravstvenih ustanova". Domovi zdravlja u **Ugljeviku i Novom Gradu** "nemaju takve podatke". **Dom zdravlja Rogatica** nije dostavio odgovor.

3. ODGOVORI IZ CENTARA ZA SOCIJALNI RAD U RS

Centar za socijalni rad Trebinje

- o U provođenju socijalne zaštite i socijalnog rada, **JU CSR Trebinje** vrši sljedeća javna ovlašćenja: rješava u prvom stepenu o ostvarivanju prava utvrđenih Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske i Odlukom o proširenim pravima u socijalnoj zaštiti Grada Trebinja; vodi evidenciju i dokumentaciju o pravima, pruženim uslugama i preduzetim mjerama u okviru svoje djelatnosti i izdaje uvjerenja na osnovu evidencije i vrši isplatu novčanih prava utvrđenih Zakonom o socijalnoj zaštiti i drugim propisima i opštim aktima. Zadatak **JU CSR Trebinje** kao lokalne javne službe je da kontinuirano prati i konstantno osmišljava i uspostavlja mrežu socijalne podrške u rješavanju socijalnih problema u lokalnoj zajednici u kojoj djeluje.

4. ODGOVORI IZ TUŽILAŠTAVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Upitnici su poslani na adrese četiri tužilaštva u Republici Srpskoj- Doboj, Trebinje, Banja Luka i Istočno Sarajevo i ni iz jednog nismo dobili odgovore na pitanja, u skladu sa Zakonom o slobodi pristupa informacijama, o tome- da li je i koliko je primljeno prijava o nezakornitostima pri ostvarivanju prava boračko-invalidske zaštite te prijava o nezakornitosti

pri ostvarivanju prava na civilnu invalidninu, penziju, tuđu njegu i pomoć, ortopedska pomagala u posljednjih 10 godina.

U tužilaštvima navode da "evidentiraju krivične prijave prema imenu i prezimenu prijavljenog lica, odnosno nazivu pravnog lica, te prema nazivu i članu prijavljenog krivičnog djela koje je propisano Krivičnim zakonima Republike Srpske", te da nisu u mogućnosti izvršiti pretrage kroz službene dokaze prema upućenom zahtjevu za traženi vremenski period.

ANALIZA ODGOVORA IZ INSTITUCIJA U REPUBLICI SRPSKOJ

REPUBLIKA SRPSKA

ANALIZA ODGOVORA IZ JAVNIH INSTITUCIJA

FOND ZA PENZIJSKO I INVALIDSKO OSIGURANJE REPUBLIKE SRPSKE

Za poslove medicinskog vještačenja u Republici Srpskoj nadležan je Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje Republike Srpske, prema Uredbi o medicinskom vještačenju i penzijsko invalidskom osiguranju.

Iz Fonda PIO RS se navodi da nadzor nad radom ljekara vještaka vrši nadležni Sektor za ostvarivanje prava (Organ vještačenja u prvom stepenu), Kabinet direktora u čijem organizacionom dijelu su organ vještačenja u drugom stepenu i organ za reviziju. Unutrašnji nadzor nad radom Fonda time i organa vještačenja vrši resorno Ministarstvo rada i boračko-invalidske zaštite i upravna inspekcija.

Kada je riječ o antikorupcijskim mjerama u ovoj instituciji navode da Fond od 2011. godine sprovodi trajnu akciju "Stop prevarama do penzije pošteno" sa težištem na suzbijanju eventualnih pojava prevare i oblika u postupku odlučivanja o pravu na penziju. Sve prijave koje se dostavljaju na besplatnu tel. liniju 080 050 100 odmah se i procesiraju. Provode se postupci i mjere u vezi sa Uputstvom o postupanju sa prijavom korupcije i obezbjeđenju zaštite lica koja prijavljuju korupciju u Fondu PIO, proizašlim iz Zakona o zaštiti lica koja prijavljuju korupciju.

Za razliku od Federacije BiH, postupak vještačenja u Fondu PIO se ne naplaćuje odnosno besplatan je. Plaćanje se odnosi na dokumentaciju koja se obezbjeđuje putem doktora porodične medicine ili bolničkih ustanova, što je van nadležnosti Fonda. Ako nema novčane naplate usluga vještačenja onda nema ni povrata. Takođe, postupak vještačenja od strane prvostepenog i drugostepenog organa se ne tarifira.

Fond je u toku 2022. godine primio 558 žalbi na rješenja kojim se odbija zahtjev za invalidsku

penziju, na osnovu nalaza ocjene i mišljenja organa vještačenja. Riješeno je 553 a pet preneseno u 2023. godinu. Žalbe se, po ocjeni podnosioca zahtjeva, najčešće odnosi na navode da ocjena radne sposobnosti nije izvršena pravilno u smislu vrednovanja medicinske i radne dokumentacije ili neposrednog pregleda.

U toku 2022. godine izvršeno je ukupno 5.146 ocjena radne sposobnosti od strane prvostepenog organa vještačenja, od čega se na domaće osiguranje odnosi 3.883 ili 75,45%, dok je sa ino-nosiocima osiguranja usaglašavano 1.263 ili 24,55% zahtjeva. Nastanak invalidnosti u vidu gubitka radne sposobnosti utvrđen je kod 1.558 slučajeva ili 30,28%, od čega 1.105 ili 70,92% u domaćem i 453 ili 29,08% u ino osiguranju. U odnosu na 2021. godinu zabilježeno je povećanje gubitka radne sposobnosti za 12,30% ili u 1.267 slučajeva. Kao uzročnik nastanka invalidnosti, odnosno gubitka radne sposobnosti kod osiguranika u 2022. godini najčešće se javljaju: maligne bolesti, sa 23,50% ili 366 slučajeva, kardiovaskularne bolesti, sa 19,06 % ili 297 slučajeva, duševne bolesti, sa 17,40% ili 271 slučajeva, bolesti nervnog sistema sa 9,82% ili 153 slučajeva, te bolesti mišićno-koštanog sistema i vezivnog tkiva sa 8,80% ili 137 slučajeva.

U akciji Loto Okružno javno tužilaštvo Banja Luka 2015. godine podiglo je optužnicu protiv 15 lica za krivično djelo korupcije, a u vezi sa davanjem mita ili posredovanjem kod nezakonitog sticanja penzije, zaposlenih u KC Banja Luka i pet ljekara vještaka Fonda PIO. Presudom Osnovnog suda u Banja Luci od 13.9.2023. godine svih četvoro ljekara vještaka Fonda PIO oslobođeno je krivice dok je peti ljekar vještak prethodno, u 2021. godini, preminuo.

DOMOVI ZDRAVLJA U REPUBLICI SRPSKOJ

U odgovorima iz domova zdravlja u RS - Bijeljina, Prijedor, Trebinje, Doboj, Novi Grad, Ugljevik i Rogatica, uviđamo da u tim ustanovama ne vrijede ista pravila u procesu ostvarivanja prava na osnovu invalidnosti.

Iz Doma zdravlja u Bijeljini je navedeno da se postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti ne pokreće na zahtjev doktora porodične medicine te nemaju ni podatke o podnesenih zahtjeva. U Domu zdravlja u Prijedoru su na snazi drugačija pravila jer se ostvarivanje prava po osnovu invalidnosti pokreće na zahtjev nadležnih doktora medicine. Broj zahtjeva za ostvarivanje prava na invalidsku penziju u prethodnoj godini iznosio je 191. U Domu zdravlja Trebinje je u 2022. godini primljen 91 zahtjev, u Domu zdravlja Doboj 237 zahtjeva u Domu zdravlja Novi Grad je primljen 91 zahtjev. U Domu zdravlja Ugljevik navode da u 2022. godine nije bio ni jedan ovakav postupak dok Dom zdravlja Rogatica nema odgovor na ovo pitanje.

Na pitanje- da li se naplaćuje usluga pokretanja postupka za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti i ako se naplaćuje u kojem iznosu, iz Doma zdravlja Bijeljina je navedeno da se naplaćuje obrada (dijagnostika i potrebni pregledi specijaliste) samo u slučaju ako pacijent

insistira na ostvarivanju prava na osnovu invalidnosti, bez preporuke ljekara ili prvostepene komisije za ocjenu privremene spriječenosti za rad. U domovima zdravlja u Prijedoru, Trebinju, Doboju, Novom Gradu i Rogatici navode da se navedene usluge ne naplaćuju kao i u Dom zdravlja u Ugljeviku gdje dodatno pojašnjavaju da ne naplaćuju "obrade za Invalidnu komisiju koja se radi po preporuci prvostepene ljekarske komisije i po preporuci ljekara sa sekundarnog nivoa".

Nijedna anketirana zdravstvena ustanova nema registre sa podacima o osobama sa invaliditetom (o vrstama invaliditeta, polnim, starosnim, podatke o načinima sticanja invaliditeta – ratni, urođeni, civilne žrtve rata itd.) osim Doma zdravlja u Prijedoru koji navode da imaju takve registre.

Monitoring nad radom službi koje se bave navedenim pitanjima vrše interno zdravstvene ustanove, Fond za penzijsko i invalidsko osiguranje RS".

CENTRI ZA SOCIJALNI RAD U REPUBLICI SRPSKOJ

Jedini odgovor koji smo dobili je iz **Centra za socijalni rad Trebinje** koji navodi da u provođenju socijalne zaštite i socijalnog rada, JU CSR Trebinje obavlja poslove rješavanja u prvom stepenu o ostvarivanju prava utvrđenih Zakonom o socijalnoj zaštiti Republike Srpske, vodi evidenciju i dokumentaciju o pravima, pruženim uslugama i preduzetim mjerama u okviru svoje djelatnosti i izdaje uvjerenja na osnovu evidencije, vrši isplatu novčanih prava utvrđenih Zakonom o socijalnoj zaštiti i drugim propisima i opštim aktima. Zadatak JU CSR Trebinje kao lokalne javne službe je da kontinuirano prati i konstantno osmišljava i uspostavlja mrežu socijalne podrške u rješavanju socijalnih problema u lokalnoj zajednici u kojoj djeluje.

ODGOVORI IZ TUŽILAŠTAVA U REPUBLICI SRPSKOJ

Upitnici su poslani na adrese četiri tužilaštva u Republici Srpskoj- Doboju, Trebinje, Banja Luka i Istočno Sarajevo i ni iz jednog nismo dobili odgovore na pitanja, u skladu sa Zakonom o slobodi pristupa informacijama, o tome- da li je i koliko je primljeno prijava o nezakonitostima pri ostvarivanju prava boračko-invalidske zaštite te prijava o nezakonitosti pri ostvarivanju prava na civilnu invalidninu, penziju, tuđu njegu i pomoć, ortopedska pomagala u posljednjih 10 godina.

U tužilaštvima navode da "evidentiraju krivične prijave prema imenu i prezimenu prijavljenog lica, odnosno nazivu pravnog lica, te prema nazivu i članu prijavljenog krivičnog djela koje je propisano Krivičnim zakonima Republike Srpske", te da nisu u mogućnosti izvršiti pretrage kroz službene dokaze prema upućenom zahtjevu za traženi vremenski period.

ANKETIRANJE GRAĐANA U BIH

Ovaj dio istraživanja je rađen na bazi direktnog učešća 420 građana, osoba koje su prošle kroz postupak za ostvarivanje prava na osnovu invalidnosti i udruženja koja okupljaju kategorije osoba sa invaliditetom. Anketiranje je izvršeno na terenu i putem online ankete.

Građani/sudionici istraživanja su unaprijed obaviješteni da je istraživanje dobrovoljno i anonimno te im je garantovana povjerljivost prikupljenih podataka.

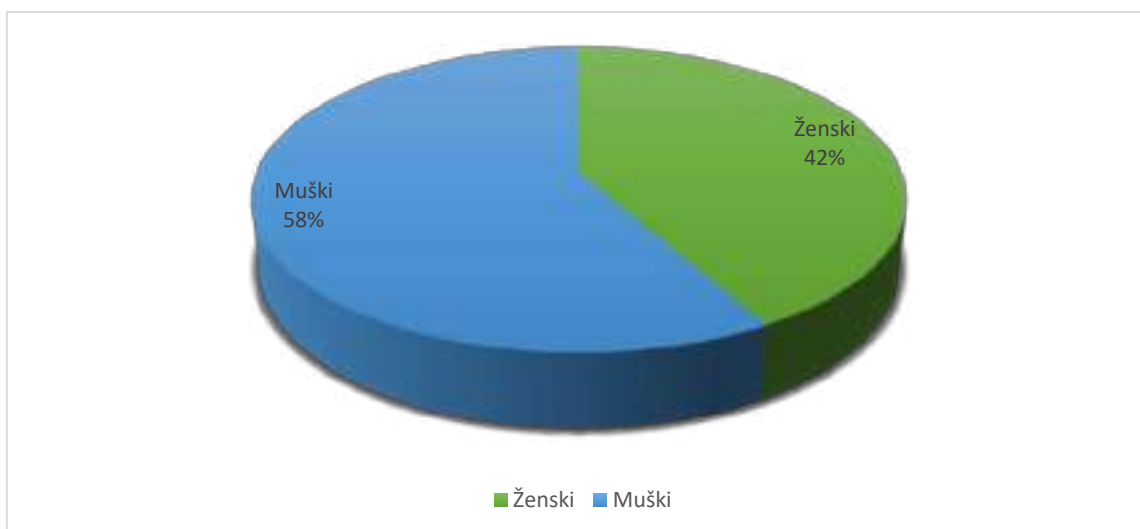
Geografska pokrivenost istraživanja u BiH: 41 lokalna zajednica (Sarajevo, Zenica, Trebinje, Doboj, Ljubinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Berkovići, Novi Grad, Prijedor, Kozarska Dubica, Banja Luka, Tuzla, Jajce, Velika Kladuša, Mostar, Doboj, Bugojno, Odžak, Donji Vakuf, Bihać, Visoko, Maglaj, Vareš, Stolac, Živinice, Ljubuški, Grude, Livno, Bužim, Bosanska Krupa, Srebrenik, Konjic, Fojnica, Kakanj, Bijeljina, Zavidovići, Gračanica, Goražde, Ključ).

REZULTATI ANKETIRANJA GRAĐANA I ČLANOVA UDRUŽENJA OSI

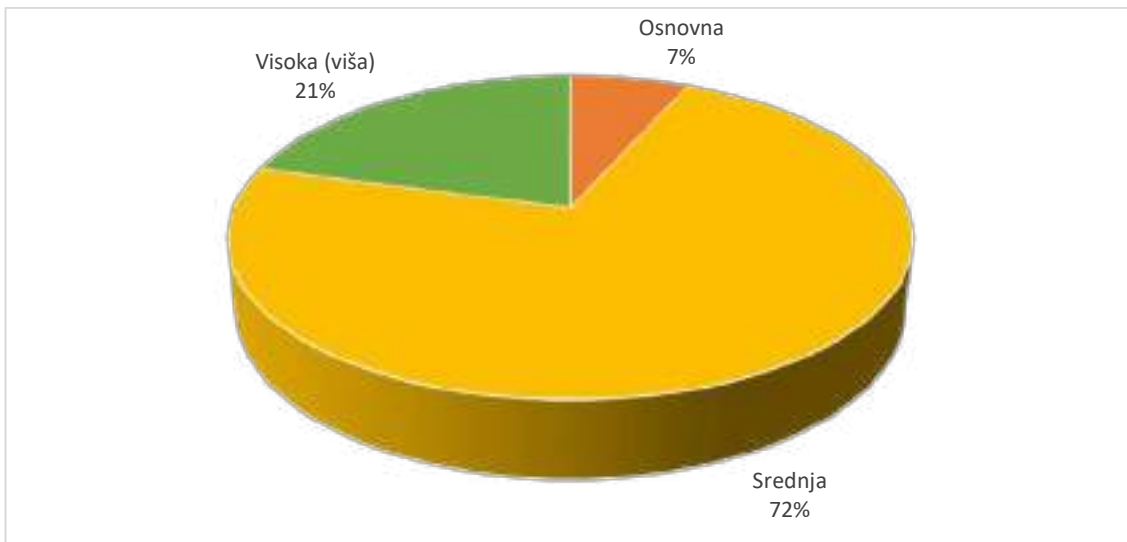
1. Grad ili mjesto u kojem ostvarujete određeno pravo na osnovu invalidnosti:

Trebinje, Ljubinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Berkovići, Doboj, Novi Grad, Prijedor, Kozarska Dubica, Banja Luka, Sarajevo, Tuzla, Zenica, Jajce, Velika Kladuša, Mostar, Doboj, Bugojno, Odžak, Donji Vakuf, Bihać, Visoko, Maglaj, Vareš, Stolac, Živinice, Ljubuški, Grude, Livno, Bužim, Bosanska Krupa, Srebrenik, Konjic, Fojnica, Kakanj, Bijeljina, Zavidovići, Gračanica, Goražde, Ključ.

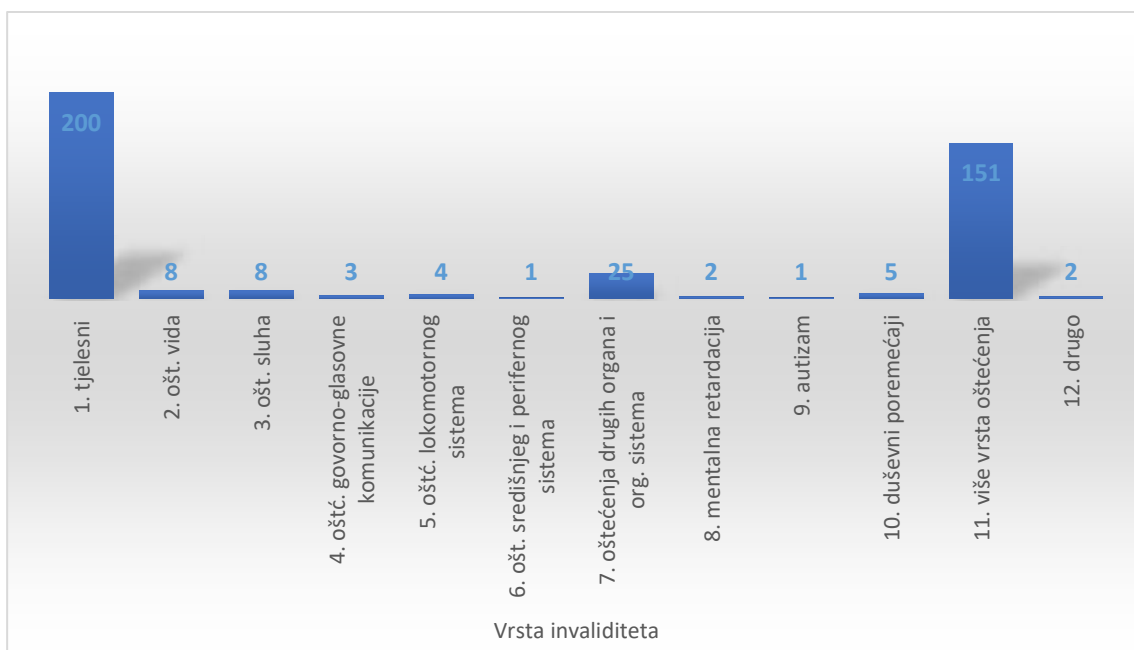
2. Pol?

3. Stepen obrazovanja?

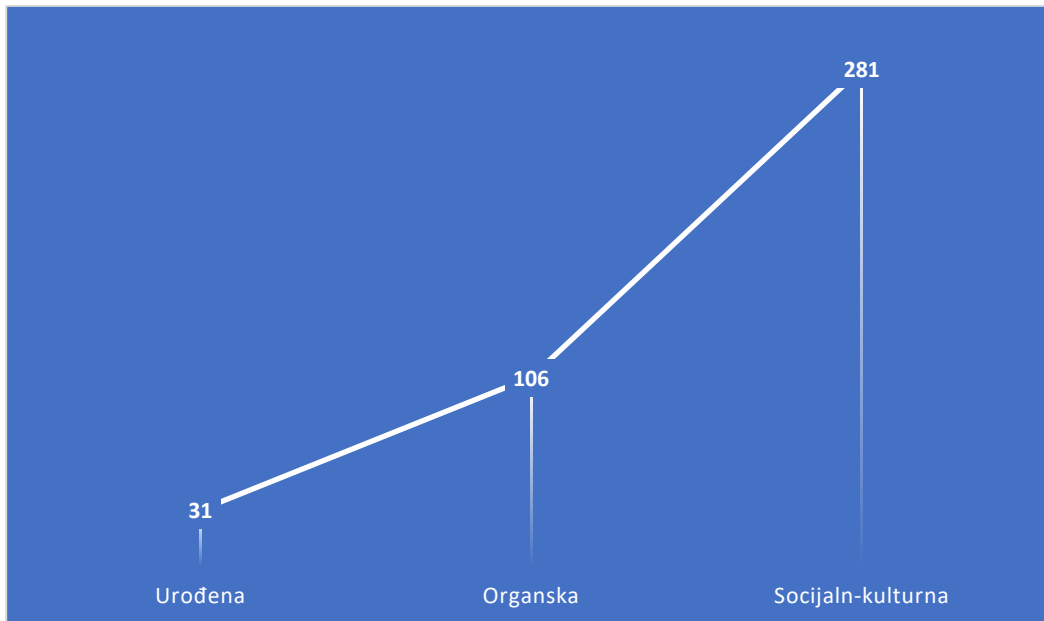

4. Kojoj vrsti invaliditeta dominantno pripada korisnička populacija?

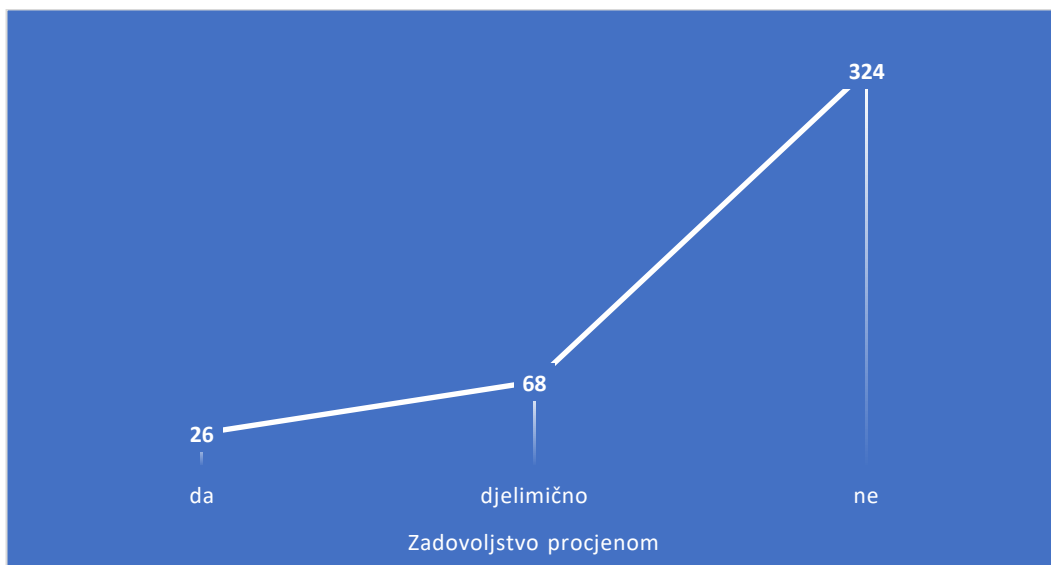
Odgovori su: Tjelesni invaliditet (200 odgovora); Više vrsta oštećenja (151 odgovor); Oštećenja drugih organa i organskih sistema (25 odgovora); Oštećenja vida (8 odgovora); Oštećenja sluha (8 odgovora); Duševni poremećaji (5 odgovora); Oštećenja lokomotornog sistema (4 odgovora); Oštećenja govorno-glasovne komunikacije (3 odgovora) i manji broj odgovora od 1 do 2 je dat sljedećim dijagnozama: Oštećenja središnjeg i perifernog sistema; Mentalni poremećaji; Autizam; Dijabetes; Epilepsija; Srčani problemi.

5. Prema uzroku invalidnosti kojoj grupi pripada invalidnost korisničke grupe?

Na ovo pitanje dobili smo odgovore od 31 ispitanika da je u pitanju urođena invalidnost, 106 osoba ima organsku invalidnost a 281 osoba socijalno- kulturnu.

6. Zadovoljstvo načinom i postupkom procjene zdravstvenog stanja i invalidnosti?

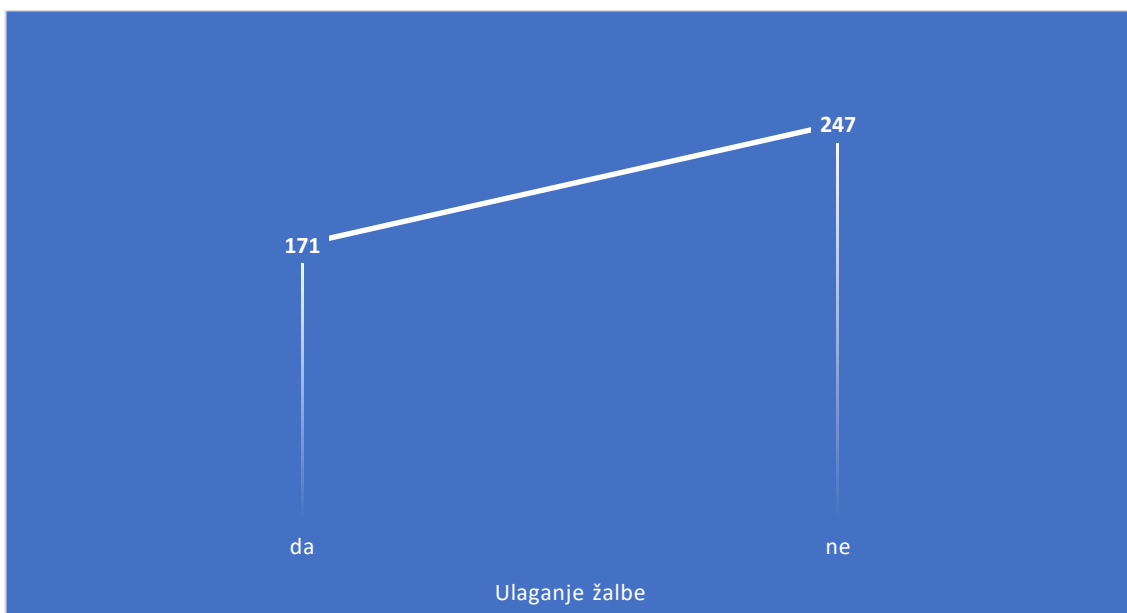
U ovom grafikonu vidljivo je da su 324 osobe izjavile da nisu zadovoljne načinom i procjenom zdravstvenog stanja invalidnosti, 68 osoba je djelimično zadovoljno, a svega 26 osoba jeste zadovoljno navedenim procesom.

Anketirani su u slobodnim narativnim odgovorima navodili da nisu zadovoljni sljedećim:

- Određivanja invaliditeta "jedni dobili veću invalidninu koju nisu trebali dobiti".
- Ostvarivanju prava.
- Doktori nisu upoznati sa vrstom bolesti, moja je "rijetka bolest".
- Netransparentnost. Pravilnici po kojima se vrši procjena stepena invalidnosti se isključivo koriste interno i veoma je teško doći do njih.
- Nakon moždanog udara su me unijeli komisiji na vještačenje i komisija je procijenila da sam 100% zdrava. Da nemam djecu da mi plaćaju njegu, davno bih umrla pored njih.
- Procenat invalidnosti koji sam dobila ne odgovara stanju.
- Nisam zadovoljna time kada djeca sa dijabetesom tipa 1 napune 18 godina gube sva prava, a bolest ostaje do kraja života. Dijabetes sa osamnaest godina ne prestaje jer nema logike da do osamnaest godina se tretira kao invalid 100% kategorije a nakon toga 60%.
- Stepenom invalidnosti.
- Nestručnost invalidske komisije.
- Nisam ocijenjen realno jer sam obolio od multipleskleroze i imam još 4 popratne dijagnoze.
- Nepravedno je da dijete s autizmom ima primanje od 109 KM.
- Epilepsija i laka mentalna retardacija od 3. godine, oštećenje organizma, tj. u pitanju mordant vena i prvi put ocijenjen 100 % pa onda u 15. godini skinut na 90 % a stanje isto, terapija veća.
- Zato što su mi ukinuli tuđu njegu.
- Mislim da 70% invalidnost ne odgovara bolesti srca (angina pektoris).
- Radi se o mom djetetu koje ne može bit samostalno a proglašeno je da može.
- Pijem 15 tableta, tri šifre imam i odem na vještačenje dobijem 0%.
- Nisam zadovoljna što se plaća procjena invalidnosti, kako pronaći novac?
- Korupcija jer su meni lično pare tražili a teško ranjen u ratu.
- Neozbiljnost i nezainteresovanost od strane komisije.
- Nositi slušne aparate na oba uha a na procjeni dobiti 0% invalidnosti, meni lično nije u redu.
- Postotak invalidnosti mi je ranije bio je 90 posto, skinut sam na 70 posto iako je moja dijagnoza ostala ista kao i ranije.
- Nije uzeto u razmatranje više akutnih oboljenja.
- Zato što sam ja invalid od rođenja u obje noge i invalid sam 70 posto a trebam biti 100 posto.
- Različite ocjene invaliditeta za iste povrede.
- Zbog ortopedskih pomagala amputirao sam obje noge ispod koljena a civilni invalid sam. 100% prve kategorije i nemam pravo na proteze sa zglobovima i silikonskim adapterom koje mi mnogo znače u kretanju.
- Pišem u sestriino ime koja ima MS i operisala aneurizmu, na komisiji za invalidsku penziju već par puta je odbijaju.
- Meni je noga kraća 3,5 cm nosim ortopedske cipele, a uz druge bolesti dobila sam 50% i od toga nemam ništa jedino od socijalnog imam ortopedske obuću.
- Procjenu invalidnosti sam dobila 90 % druge kategorije a ne mogu da radim i ne mogu da preživljam od 143 KM.

- Sa invalidninom 230 KM roditelj njegovatelj djece s invaliditetom ne mogu živjeti a kamoli kupovati lijekove i pomagala djeci.
- Odbijanje 3 puta jer se 3 operacije kičme sa 10 implantata ne računaju u tjelesni nedostatak.
- Endoproteza jedna noga 70% kad je bila i druga desna noga isto endoproteza samo potvrđeno 70%. Mislim da nije pravedno.
- Od 2004. tražim invalidnost, imam reumatoidni artritis što mi je neki doktor preimenovao u psorijazni, imam šećer, neuropatiju, ne mogu hodati i opet me odbili od invalidske penzije.
- Nisu mi priznali ortopedski dodatak a ja se ne mogu se kretati bez hodalice.
- Potrebno je mijenjati pravilnik o utvrđivanju procenta invalidnosti; posebno kada osoba pređe 50. godina starosti i dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja i invalidnosti.
- Negiranje bolesti organa.
- Pristup i odbijanje mog zahtjeva za tuđu njegu. Invalid sam 100% 2. grupa visoka amputacija ruke.
- Zato što ne priznaju invalidnost sa epilepsijom sa moždanim udarom samo 50% na sramotu.
- Zato što sam bio teže ranjen u ratu noga mi se osušila i dobijem 0 posto invalidnost i još bolujem od PTSP a.
- Sa 42 godine sam operisala karcinom dojke, sa 27 reumatoidni artritis, sa 46 uklonjena maternica i jajnici. Dobila sam invalidnost 10%.
- Moj muž koji je ostao bez noge u ratu poslan je na reviziju stepena invalidnosti, kao da mu je noga ponovo izrasla. Sve je ovo besmisleno.

7. Ako ste ulagali žalbu kome ste je uložili i na šta se ona odnosila?

U odgovorima je primjetno nepovjerenje pacijenata te se 247 ispitanika odlučilo da neće uložiti žalbu, a 171 ispitanik jeste uložio žalbu na procjenu zdravstvenog stanja.

U slobodnim narativnim odgovorima, ispitanici su navodili:

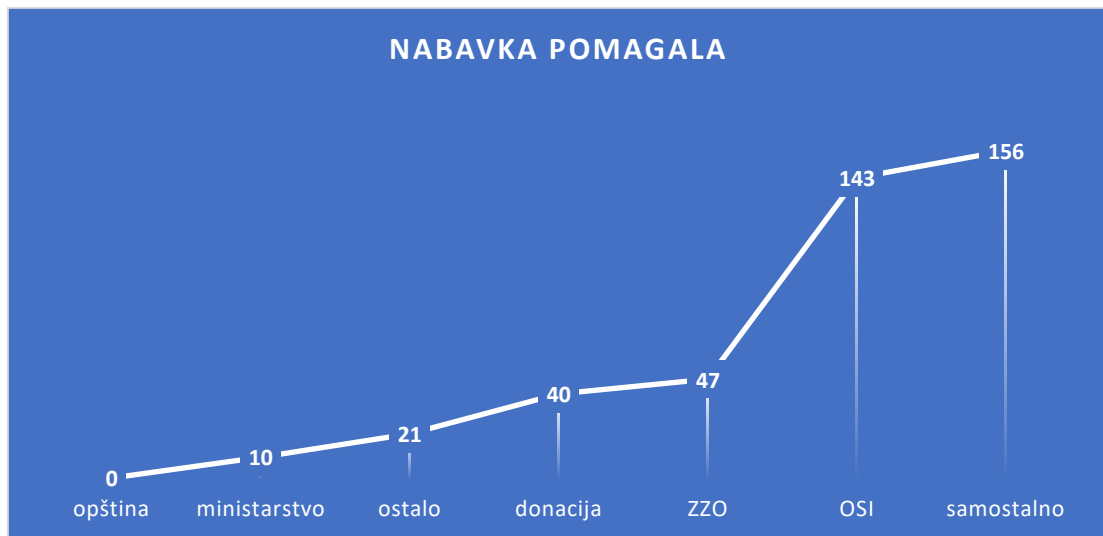
- Kantonalnom ministarstvu rada i socijalnih pitanja posredstvom općine mjesta prebivališta. Odnosila se na pogrešnu procjenu invaliditeta.
- Nisam uložila žalbu jer i ona košta, a ne vjerujem im, opet će mi uzeti novac bezveze i odbiće me jer nemam nikakvu vezu. Oni kojima se žališ su oni koji su me i odbili. Svi jedni te isti.
- Svi sa tip 1 dijabetesom imaju 100 % invalidnost do 18. godine života a nakon 18. godine imaju 60 %, ja imam 32 godine i dobila sam 40 %. Nisam se žalila jer nema se kome žaliti
- Nisam zato što se nema kome žaliti, rade sto hoće.
- Nisam jer traže pare, a ako i dam džabe se žalim neće se uvažiti.
- Ne smijem ni uložiti žalbu, ostao bih i bez ovoga što imam.
- Žalio sam se i za "nagradu" su mi smanjili još 10%.
- Nisam jer odmah bi mi sve obustavili a uvijek pobjedi bogataš a mi sirotinja izgubimo.
- Nisam ulagala žalbu, jer sve rješavaju automatizmom i ne vjerujem im.
- Prvi put uložila dobila odbijenicu drugi put nisam ulagala žalbu jer će biti isto.
- Kome se žaliti?
- Ne mogu hodati i još se opterećivati time, jer će me odbiti.

8. Koliko iznose Vaša ukupna mjesečna primanja na osnovu invalidnosti i zdravstvenog stanja i na šta se ona odnose?

Najveći broj ispitanika, njih 39% je naveo da imaju mjesečna primanja od 100-200 KM, 25% ispitanika imaju primanja od 220-450 KM, 12% njih imaju primanja od 600-800 KM, 8% ispitanika imaju primanja od 450-600 KM, 3% ispitanika imaju primanja u visini 800-1000 KM i 3% njih imaju prosječna mjesečna primanja oko 1.500 KM. Deset posto ispitanika imaju primanja do 100 KM.

9. Na koji način nabavljate pomagala?

Najveći broj ispitanika je odgovorio da samostalno nabavljaju pomagala njih 156, preko organizacija osoba sa invaliditetom 143 osobe, putem Zavoda zdravstvenog osiguranja 47 osoba, putem donacija 40 osoba, putem ministarstava 10 osoba i preko opština nijedna osoba.

10. Prema Vašem mišljenju, u kojoj mjeri je vaša korisnička populacija upoznata sa zakonima i pravima pacijenata?

I pored navedenog nivoa nezadovoljstva, većina ispitanika, njih 312 odgovorilo su djelimično upoznati sa zakonima i pravima pacijenata, 67 osoba je odgovorilo da nisu upoznati dok je svega 39 osoba izjavilo da jesu u potpunosti upoznati sa svojim pravima.

U posljednjoj rubrici upisivanja slobodnog komentara, ispitanici navode svoja mišljenja o procesu procjene zdravstvenog stanja unutar institucija:

- Rijetke bolesti nisu adekvatno zastupljene u nomenklaturi utvrđivanja stepena invalidnosti. To su doživotne bolesti, doživotni nedostaci u raznim oblicima. Nedovoljna je upućenost zdravstvenih radnika.
- Džaba što sam upoznata sa zakonima i pravima kad ti kadija i sudi i tuži te.
- Od minimalne plate koju imam, svaki mjesec zbog dijabetesa dajem 250 KM za dva komada senzora koji mi život znače + 50-80 KM za suplemente, o glukagonu i hrani neću govoriti. Imala sam 7 hipo koma gdje su me doslovno vraćali iz mrtvih. Muž radi noćne smjene i spavam sama sa dvoje male djece i vječno nam je na pameti šta ako se hipo opet desi? Da sam dobila 60% procenat invalidnosti ja i dalje ne bih imala ništa od države ali bi moj muž bio oslobođen od terena koji traju 7-10 dana. Sve osobe koje poznajem sa punoljetstvom dobiju 60% a ja sam dobila 40% invalidnost. Zašto?
- Mislim da se prave uštede osporavanjem prava bolesnicima. Uz to toliko zakomplikuju procedure uz traženje velike količine raznih nalaza i potvrda da otežavaju proces odobrenja. Najtužnije je što se pri svakom apliciranju traži dokumentacija koju već imaju. Nikad neću razumjeti da se prava uskraćuju djeci ili starim ljudima. Nedavno sam se uvjerila da ne žele odobriti pelene za sve stare i nepokretne osobe što je van svake pameti.
- Želja mi je da svi dijabetičari nebitno na starosnu dob imaju pravo na pomagala tj senzore preko zdravstva i da ih dostave u apoteke u BiH.
- Zašto ne daju invalidninu svakom dijetu bez obzira na invalidnost?
- Skinuli dijete sa 100 % na 90 druga grupa a 20 godina ga ne smijem ostaviti samog niti je sposoban za rad i da se čuva sam, mentalna retardacija i epilepsija dijagnoza. 24 sata nam je potrebna pomoć u svemu.
- Bilo bi dobro kada bi sposobne i nekorumpirane osobe radile u procjeni invaliditeta. Ovako dok se to ne riješi mnogi će biti invalidi bez dokaza jer ako nemaš par hiljada maraka ne možeš dobiti invalidnost. Ako imaš te novce, zdrava osoba dobije invalidnost i kućnu njegu
- Institut nije spreman za procjene invalida rada.
- Nadam se pravednom rješenju svakog oboljelog pojedinca i iste kriterije za sve oboljele po istom osnovu.
- Ko može pomoći da se ne degradiraju invalidi rada i da ostvare svoja prava?
- Treba da se uvrste u novčana primanja invalidna lica sa manje od 90% invalidnosti.
- Mislim da institucije za medicinsko vještačenje imaju zadatak da osobe sa invaliditetom ocjenjuju sa manjim procentima kako bi uštedili. Takođe, mislim prilikom ocjene radne sposobnosti trebaju da osim promjena radnog mjesta i razvrstavanja u dvije grupe automatski davati i procenat tjelesnog oštećenja kako bi te osobe mogle na neki način ostvariti svoja prava.

- Poboljšati i olakšati život našoj djeci. Iako ima 22 godine ona je moje dijete koje ništa ne može a država niti daje dodatak niti imamo adekvatan prilaz niti rampe u zgradama gdje su invalidi. Žalosno da nam djeca ne viđaju sunca jer ih mi ne možemo izvesti.
- Briga osoba sa invalidetom i uslovi kroz liječenje trebali bi biti efikasniji. Mogućnosti sudjelovanja invalida u odlučivanju trebaju biti veće.
- Ima nas puno invalida koji nemamo nikakva prava niti sredstva za život.
- Treba mijenjati sistemsku diskriminaciju.
- Od 2014. sam na birou zbog invalidnosti. Nikad nisam pozvan na razgovor za posao a sad i zbog godina starosti i dijabetesa neće me niko u radni odnos.
- Sistem je korumpiran i u sprezi sa Institutima za ocjenu invalidnosti koji invalidima ne daju pravednu procjenu invaliditeta.

Ogorčenost građana procjenom zdravstvenog stanja vidljiva je i na društvenim mrežama. Naime, UG Stop mobbing je u sklopu ove kampanje pozivao građane da podijele svoja iskustva, da budu snimane ispovijesti pacijenata, a komentari na informacije o vještačenju zdravstvenog stanja su izuzetno negativne u najvećem broju slučajeva.

ANALIZA ODGOVORA GRAĐANA I PACIJENATA, KORISNIKA USLUGA

Ogorčenost građana procjenom zdravstvenog stanja očita je kroz njihove medijske istupe, komentare na društvenim mrežama, a tokom provedbe ovog projekta uvjerali smo se da osobe sa invaliditetom u velikom broju nemaju povjerenja u vještačenje i procjenu zdravstvenog stanja, subjektivno kvalifikujući komisije i sistem koji je baziran na medicinskom a ne na socijalom modelu, najtežim kvalifikacijama nazivajući ih "korumpiranim", "nesposobnim", a sistem, zakone i pravila prema kojima se odlučuje o njihovom procentu invalidnosti često nazivaju "namjerno diskriminirajućim".

Ove tvrdnje potkrepljujemo u rezultatima anketiranja 420 osoba sa invaliditetom širom BiH kao i video priložima, ispovijestima pacijenata, koje smo snimali tokom ove kampanje. Geografska pokrivenost istraživanja u BiH: 41 lokalna zajednica (Sarajevo, Zenica, Trebinje, Doboj, Ljubinje, Bileća, Gacko, Nevesinje, Berkovići, Novi Grad, Prijedor, Kozarska Dubica, Banja Luka, Tuzla, Jajce, Velika Kladaša, Mostar, Doboj, Bugojno, Odžak, Donji Vakuf, Bihać, Visoko, Maglaj, Vareš, Stolac, Živinice, Ljubuški, Grude, Livno, Bužim, Bosanska Krupa, Srebrenik, Konjic, Fojnica, Kakanj, Bijeljina, Zavidovići, Gračanica, Goražde, Ključ).

Građani uglavnom izjavljuju da ne ulažu žalbe na odluke komisija za procjenu zdravstvenog stanja objašnjavajući da "te kadija tuži i sudi" i da ne vjeruju u pravičnost krajnjih ishoda žalbi. Naročito nisu motivisani da podnose žalbe na odluke i rješenja prvostepene komisije jer se vještačenje u svakom postupku naplaćuje bez povrata novca, a riječ je o kategorijama koje su uglavnom socijalno ugrožene i koje nemaju novčanih sredstava da traže pravdu u daljim postupcima koji su za njihove budžete izuzetno skupi.

Vrlo često, osobe koje jesu dobile određeni stepen invalidnosti i minimalna primanja, "ne smiju da se žale jer se plaše da će im komisije zbog žalbe dodatno smanjiti stepen invalidnosti".

Mnogi ističu diskriminaciju zbog neujednačenih primanja invalidnina za civilne žrtve rata u odnosu na ratne invalide, te tako jedan ispitanik navodi da je ostao bez obje noge kao civilna žrtva rata i da ima mjesečna primanja 143 KM od kojih ne može ni da preživi, dok osobe sa istim ratnim povredama imaju veća primanja prosječno više i do 10 puta.

Postoje i apsurdni zahtjevi komisija poput revizije invalidnosti osoba koje su trajno ostale bez ekstremiteta i tako jedna ispitanica iz Čapljine tvrdi: "Moj muž koji je ostao bez noge u ratu poslan je na reviziju stepena invalidnosti, kao da mu je noga ponovo izrasla. Sve je ovo besmisleno". I roditelji djece sa invaliditetom takođe negoduju navodeći da sa par stotina maraka "ne mogu živjeti a kamoli kupovati potrebne lijekove i pomagala djeci".

Pacijenti koji boluju od rijetkih bolesti smatraju da ta oboljenja nisu adekvatno zastupljena u nomenklaturi utvrđivanja stepena invalidnosti, da je riječ o doživotnim bolestima, ali da ne dobijaju odgovarajuće naknade kako bi uopšte "preživjeli".

Osobe sa dijabetesom, čija bolest napreduje s godinama, izlaze iz prava nakon navršene 18. godine, što smatraju izuzetno diskriminirajućim. "Od minimalne plate koju imam, svaki mjesec zbog dijabetesa dajem 250 KM za dva komada senzora koji mi život znače + 50-80 KM za suplemente, o glukagonu i hrani neću govoriti. Imala sam 7 hipo koma gdje su me doslovno vraćali iz mrtvih. Muž radi noćne smjene i spavam sama sa dvoje male djece i vječno nam je na pameti šta ako se hipo opet desi? Da sam dobila 60% procenat invalidnosti, umjesto 40% ja i dalje ne bih imala ništa od države ali bi moj muž bio oslobođen od terena koji traju 7-10 dana", tvrdi naša ispitanica iz Zenice.

Mnogi pacijenti vjeruju da se je stvorena "sistemska diskriminacija koja služi da se prave uštede u budžetima, osporavanjem prava bolesnicima". Žale se na "komplikovane i skupe procedure za potrebe procjene zdravstvenog stanja" ali i na korupciju prilikom dodjele stepena invalidnosti. Neki tvrde da osobe koje nisu uopšte bili u ratu u BiH primaju novčane naknade kao ratni invalidi. Osobe koje su invalidi rada ogorčeni su i tvrde da "Institut nije spreman za procjene invalida rada koji su često degradirani i ne mogu da ostvare svoja prava".

Kao rješenje za svoje probleme, građani smatraju da je važno imenovati "sposobne i nekorumpirane osobe koje će raditi na poslovima procjene invaliditeta", ali i da je važno promijeniti pravilnike o utvrđivanju procenta invalidnosti, posebno kada osoba stari i dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja i invalidnosti.

ZAKLJUČCI ANALIZE

Problematika civilnih žrtava rata u BiH je vrlo složena i osjetljiva, a njihova iskustva govore o nedostatku adekvatne i objektivne društvene i podrške nadležnih institucija u ostvarenju njihovih prava. Iskustva civilnih žrtava rata pokazuju nepovoljan položaj u kojima se nalaze zbog česte nemogućnosti ostvarenja vlastitih prava.

Poznato je da danas osoba koja želi da ostvari prava na osnovu invalidnosti, može proći četiri i više različitih procesa/procedura vještačenja koja direktno zavise od modela sistema utvrđivanja invalidnosti. Reformom ovog sistema, koja obuhvata šest resora (socijalnu zaštitu, zapošljavanje, penzijsko-invalidsku i boračku zaštitu, obrazovanje i zdravstvo), značila bi osnivanje novog tijela za vještačenje invalidnosti na osnovu jedinstvene, nacionalne metodologije za sve resore.

Postoji niz nejasnoća, između ostalog i situacija da dvije osobe za istu vrstu invalidnosti zavisno od tijela koje ih vještači, mogu imati različite procenete oštećenja, a samim tim i obim prava, što je u suprotnosti sa UN Konvencijom.

U Republici Srpskoj, kao i u FBiH, na različit način se tretiraju prava vojnih (ratnih) invalida i prava civilnih žrtava rata. Prava vojnih invalida i porodica poginulih boraca regulirana su Zakonom o pravima boraca, vojnih invalida i porodica poginulih boraca odbrambeno otadžbinskog rata Republike Srpske koji poznaje dvije kategorije vojnih invalida – ratne vojne invalide i mirnodopske vojne invalide. Republika Srpska je pitanje oblika i obima prava zaštite civilnih žrtava rata, kao i način i uslove korištenja tog prava uredila Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata.

Analizom zakonodavnog okvira kod ostvarivanja prava osoba s invaliditetom može se zaključiti da su u oba entiteta i BiH doneseni zakoni koji na različit način tretiraju prava vojnih (ratnih) invalida i prava civilnih invalida i civilnih žrtava rata.

Sistemi socijalne politike imaju izgrađene mjere systemske podrške osobama sa invaliditetom kao novčana davanja i različite vrste usluga (pasivne mjere) dok su veoma malo zastupljene usluge koje su usmjerene na aktivaciju lica sa invaliditetom (aktivne mjere).

Podrška osobama sa invaliditetom definisana je u nekoliko zakona koji regulišu različite vrste socijalnih davanja koji se obezbjeđuju kroz javne budžete. Ulažu se značajna sredstva za podršku osobama sa invaliditetom kroz različite vrste finansiranja (naknade i grantovi). Ta sredstva nisu mala i ona značajno opterećuju budžete entiteta i kantona. Zato se postavlja pitanje da li su efekti društvene podrške osobama sa invaliditetom ekvivalentni uložnim sredstvima?

Iako osobe s invaliditetom predstavljaju veliku, jednu od najranjivijih društvenih grupa u svim sferama društvenog života, primjetne su velike razlike prilikom zapošljavanja, ličnog dohotka zaposlenih, aktivnostima izvan kuće, kao i u slobodno vrijeme, prijevozu, dostupnosti zdravstvene zaštite, i općenito govoreći, cjelokupnoj kvaliteti života.

Diskriminacija u BiH je zabranjena različitim pravnim aktima, uključujući Ustav BiH, ustave entiteta, Statut Brčko distrikta, ustave kantona te zakonima koji uređuju pojedine oblasti poput rada, zdravlja, obrazovanja, socijalne zaštite. Donošenjem Zakona o zabrani diskriminacije 2009. godine definirani su mehanizmi zaštite od diskriminacije u Bosni i Hercegovini, te je uspostavljen okvir za zaštitu od svih oblika diskriminacije koji podrazumijeva zaštitu od diskriminacije u svim sudskim i upravnim postupcima.

I pored svega navedenog, primjetna je ogorčenost građana procjenom zdravstvenog stanja, a osobe sa invaliditetom u velikom broju nemaju povjerenja u vještačenje i procjenu zdravstvenog stanja, subjektivno kvalifikujući komisije i sistem koji je baziran na medicinskom a ne na socijalom modelu, najtežim kvalifikacijama.

Mnogi pacijenti vjeruju da se je stvorena "sistemska diskriminacija koja služi da se prave uštede u budžetima, osporavanjem prava bolesnicima". Žale se na "komplikovane i skupe procedure za potrebe procjene zdravstvenog stanja" ali i na korupciju prilikom dodjele stepena invalidnosti. Neki tvrde da osobe koje nisu uopšte bili u ratu u BiH primaju novčane naknade kao ratni invalidi.

Kao rješenje za ove probleme, građani smatraju da je važno imenovati "sposobne i nekorumpirane osobe koje će raditi na poslovima procjene invaliditeta", ali i da je važno promijeniti pravilnike o utvrđivanju procenta invalidnosti, posebno kada osoba stari i dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja i invalidnosti.

PREPORUKE

- Reformisati proces procjene zdravstvenog stanja tako što bi se u budućnosti primjenjivao socijalni, umjesto medicinski model sistema utvrđivanja invalidnosti. Razlika između nova dva načina je što medicinski model procjene invalidnosti posmatra osobe sa invaliditetom na način da se ocjenjuju samo njihova zdravstvena oštećenja i "nesposobnosti", dok socijalni model ima pozitivniji stav i uzima u obzir, ne samo zdravstveno stanje, već i druge faktore poput pristupa domu, školi, prodavnici, uz uvažavanje cjelokupne socijalne, biološke, materijalne, obrazovne i svake druge slike. Na ovaj način se osobe sa invaliditetom lakše uključuju u društvene tokove čime se značajno smanjuje marginalizacija osoba sa određenom vrstom fizičkog oštećenja. Takav,, socijalni model se primjenjuje u skoro svim evropskim

zemljama, Njemačkoj, Belgiji, Holandiji, Austriji kao i u skandinavskim zemljama - Danskoj, Norveškoj te u Švedskoj.

- Osigurati multisektorski pristup i saradnju različitih organa vlasti, lokalnih samouprava, civilnog sektora i samih osoba s invaliditetom i njihovih organizacija u procjeni sposobnosti. Reformom aktuelnog sistema i primjenom novog socijalnog modela, bilo bi obuhvaćeno šest resora koji bi vodili brigu o osobama sa invaliditetom (socijalna zaštita, zapošljavanje, penzijsko-invalidska i boračka zaštita, obrazovanje i zdravstvo). Ovakav pristup bi značio i osnivanje novog tijela za vještačenje invalidnosti na osnovu jedinstvene, nacionalne metodologije.
- Izmijeniti zakone koji se tiču procjene invaliditeta i socijalnih davanja za neratne i civilne žrtve rata kako bi se na sličan ili isti način tretirala prava ovih kategorija kao i vojnih (ratnih) invalida. Primjer diskriminacije na koji se žale osobe sa invaliditetom koji pripadaju "civilnoj" grupi je definisan u federalnom Zakonu o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite obitelji sa djecom, prema kojem se lična invalidnina određuje u visini od 70% od mjesečnog iznosa osobne invalidnine vojnog invalida odgovarajuće grupe.
- U zakonima koji se tiču socijalne politike, osobama sa invaliditetom uvesti kao novčana davanja različite vrste usluga koje su usmjerene na aktivaciju lica sa invaliditetom (aktivne mjere) poput finansiranja personalnog asistenta, prilaza domu, obrazovnim, zdravstvenim, kulturnim i drugim institucijama, osiguranje pristupačnog prevoza, izdvajanja za moderna pomagala koja će olakšati kretanje i život osobama s invaliditetom i slično.
- Povećati transparentnost rada i imenovanja komisija za vještačenje i procjenu zdravstvenog stanja kako bi se smanjilo nepovjerenje građana u ovaj proces.
- Smanjiti troškove skupih procedura za potrebe procjene zdravstvenog stanja u Federaciji BiH i troškove žalbi te vođenja drugostepenog postupka.
- Osigurati da medicinski vještaci nisu iste osobe koje ocjenjuju zdravstveno stanje pacijenta u redovnim postupcima te ujedno ocjenjuju po žalbama i procesima pred sudovima.
- Pojednostaviti procedure procjene zdravstvenog stanja u FBiH jer se mnogi građani žale na veliki broj papirologije prilikom procjene stepena invalidnosti.
- Promijeniti pravilnike o utvrđivanju procenta invalidnosti na način da se sa povećanjem godina starosti pacijenta, kada obično dolazi do pogoršanja zdravstvenog stanja i invalidnosti, ne smanjuju primanja i procenat invalidnosti i potreba pacijenta, što je često slučaj, naročito kod populacije koja boluje od dijabetesa.
- Poštovati potpisane međunarodne konvencije i standarde poput UN Konvencije o pravima osoba s invaliditetom. Poštivanjem preuzetih obaveza značajno bi se poboljšala prava i spriječila diskriminacija osoba sa invaliditetom.
- Kako bi se izbjegla diskriminacija, važno je uspostaviti jedinstvenu definiciju osoba sa invaliditetom, jedinstveno određivanje kategorija invalidnosti, jedinstvene procedure i metode određivanja stepena invalidnosti bez obzira na okolnosti sticanja invaliditeta.
- Potrebno je veliku pažnju posvetiti oblasti socijalnog poduzetništva, kako bi poslodavci koji zapošljavaju osobe sa invaliditetom imali beneficije, a osobe sa invaliditetom koje namjeravaju

pokrenuti vlastiti biznis trebali bi imati podršku kako bi razvili vlastite radne i proizvodne kapacitete i postali samoodrživi na tržištu rada.

- Ujednačiti uloge opština i centara za socijalni rad u ovom procesu, u svim kantonima u Federaciji BiH.
- Uspostaviti jedinstvenu metodologiju u pristupu i egzistencijalnim pitanjima invalidnih osoba.
- Važnost promovisanja prava osoba s invaliditetom proizlazi iz činjenice da je nužnost zaštite posebno ranjivih skupina stanovništva oduvijek bila jedna od krucijalnih segmenata zaštite ljudskih prava i temeljnih sloboda u okviru nacionalnih zakonodavstava ali i na međunarodnom nivou.
- Osigurati bolju koordinaciju, razmjenu informacija i iskustava između svih organa vlasti, kao i s udruženjima invalidnih osoba.

Literatura:

- UN Konvencija o pravima osoba s invaliditetom, <http://uik.hr/invalidi-konvencija>;
- Konvencije o pravima osoba sa invaliditetom: Drugačija uloga nacionalnih institucija za ljudskih prava] u "Netherlands Quarterly of Human Rights" [tromjesečni časopis o ljudskim pravima Nizozemske], Vol. 29/1, str. 84-106, 2011;
- Emina Ćerimović, Društveno konstruisanje identiteta duševno oboljelih, [http://pulsdemokratije.ba/sadrzaj/drustveno-konstruisanje-identiteta mdusevno-oboljelih](http://pulsdemokratije.ba/sadrzaj/drustveno-konstruisanje-identiteta-mdusevno-oboljelih);
- Strategija djelovanja Institucije ombudsmana za ljudska prava u Bosni i Hercegovini za period 2010-2014, http://www.ombudsmen.gov.ba/materijali/Strategija_2010-2014bh.pdf;
- Izvještaj UN-ovog povjerenika za ljudska prava Vijeća Evrope Thomasa Hammarberga nakon posjete Bosni i Hercegovini, 27-30. novembra 2010, Vijeće Evrope:
- Prava osoba sa invaliditetom, <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1766837>;
- Politika u oblasti invalidnosti, http://ic-lotos.org.ba/index.php?option=com_docman&task=cat_view&gid=35&Itemid=37;
- Odluka o formiranju Vijeća za osobe sa invaliditetom Bosne i Hercegovine, Vijeće ministara Bosne i Hercegovine na 135. sjednici, 19. oktobra 2010. godine;
- Institucija ombudsmana za ljudska prava BiH, Specijalni izvještaj o pravima osoba sa invaliditetom u BiH, <http://www.ombudsmen.gov.ba/Publikacije.aspx?category=Special Reports>;
- Institucija Ombudsmana za ljudska prava BiH, Godišnji izvještaj o rezultatima aktivnosti Institucije Ombudsmana za ljudska prava BiH za 2011.godinu, <http://www.ombudsmen.gov.ba/Publikacije.aspx?category=Annual Reports>;
- Generalna skupština UN-a, Vijeće za ljudska prava, Deseta sesija,
- Godišnji izvještaj Visokog povjerenika za ljudska prava i Ureda visokog povjerenika za ljudska prava i Glavnog sekretara.

Materijal je nastao u okviru projekta “Borba protiv korupcije počinje od tebe!” kojeg provodi Udruženje Stop mobbing, uz finansijsku podršku američkog naroda putem Američke agencije za međunarodni razvoj (USAID) i predstavlja dio šireg projekta “Podrška građanima u borbi protiv korupcije”, koga implementiraju Centri civilnih inicijativa, kao vodeći partner.

Sadržaj ovog materijala je isključiva odgovornost udruženja Stop mobbing i ne mora nužno odražava stavove USAID-a ili Vlade Sjedinjenih Američkih Država.